

Öszve eskettettek ilyen egyezkedés mellett...

Drávaszögi és szlavóniai
református ígéret levelek
és házassági egyezségek

Eszék, 2021.

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 9.
Sorozatszerkesztő: Nagy Janka Teodóra

„Öszve eskettettek ilyen egyezkedés mellett...”

Drávaszögi és szlavóniai református
ígéretlevelek és házassági egyezségek

Sajtó alá rendezte:
Jukić Zita

A forrás az Eszéki Állami Levéltár engedélyével jelent meg
A forrás jelzete:
HR-DAOS-500 Zbirka matičnih knjiga/Anyakönyvek gyűjteménye

ISSN 2064-888X
ISBN 987-953-49581-0-0

© Jukić Zita 2021

Szakmai lektor: Dominkovits Péter

Kiadja: "Zrinyi" Magyar Kultúrkör Eszék
Felelős kiadó: Jukić Zita

Technikai szerkesztő: Szabó Ernő
Nyomda: STUDIO HS d.o.o. Eszék
Vezető: Tibor Santo

MEGVALÓSULT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

Tartalomjegyzék

BOGNÁR SZABINA – HOMOKI-NAGY MÁRIA – NAGY JANKA TEODÓRA:

A drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek

és házassági szerződések jogi néprajzi forrásértéke	7
<i>I. Történeti és kutatástörténeti előzmények.....</i>	<i>11</i>
<i>II. Jogi néprajzi gyűjtések a házassági vagyonjog területéről.....</i>	<i>12</i>
<i>III. A tájegység és a települések.....</i>	<i>21</i>
<i>IV. A forráscsoport kutatástörténeti jelentősége</i>	<i>24</i>
<i>A gyermekek helyzete.....</i>	<i>32</i>
<i>Házassági vagyonjog.....</i>	<i>36</i>
<i>Az özvegyi jog</i>	<i>38</i>
<i>A vővétel.....</i>	<i>40</i>
<i>Öröklési jog</i>	<i>43</i>
<i>V. Összegzés.....</i>	<i>44</i>
<i>Irodalomjegyzék.....</i>	<i>46</i>
Karancs (#1 – #18)	51
Kopács (#19 – #22)	81
Kórógy (#23 – #39)	89
Rétfalu (#40 – #76)	107
Sepse (#77 – #78)	157
Szentlászló (#79 – #94)	163
Várdaróc (#95 – #96)	181
Mutatók	185

A drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek és házassági szerződések
jogi néprajzi forrásértéke

Bognár Szabina – Homoki-Nagy Mária – Nagy Janka Teodóra

A házassági szerződéseket a közvélemény modern dolognak tartja, megkötésük gyakran máig tabutémának számít, hiszen sokan a bizonytalanság jeleként, a válásra való felkészülésként tekintenek ezekre a dokumentumokra.¹ Látnunk kell, hogy a közvélekedéssel ellentétben régtől fogva létező családjogi jogintézményről van szó, melynek tartalma és célja éppúgy változott az idők folyamán, mint elnevezése.² Összességében megállapítható, hogy a házassági jog fejlődéstörténetének egy sajátos, mai napig csak töredékében feltárt területe a házassági szerződések jogintézménye. A házassági szerződésekben elsősorban vagyoni jogkérdéseket rendeztek, de igen gyakran éppen a vagyoni kérdésekkel összefüggésben öröklésre vonatkozó kikötések és a kiskorú gyermekek nevelésére, taníttatására utaló megjegyzéseket is rögzítettek. Ezeket a szerződéseket vagy maguk a házasulandó felek – a vőlegény és a menyasszony – kötötték, rendszerint az eljegyzés, a jegyesség alkalmával, de gyakran előfordult, hogy a szülők vagy a rokonság más tagjai írták alá vagy adták beleegyezésüket a megállapodáshoz.

A magyar nemesi magánjogban, különösen az arisztokrácia körében, nem volt ismeretlen az a gyakorlat, hogy a jegyesek házassági szerződést készítettek. Ezekből vált ismertté, mekkora hozományt adtak a menyasszonnyal, illetve ezekben a szerződésekben rögzítették, ha a vőlegény a törvényestől eltérő nagyságú hitbért ígért feleségének. Gyakran az özvegyi jog kereteit is kijelölték már az eljegyzés idején. A hazai városi jogból a 15. századtól szintén vannak adataink a móríngolásra vonatkozó említéséről.³

A köznép körében gyakorolt móríngolás szokásáról az első híradások az úriszéki periratokban olvashatóak: egy 1587-ben Szalonakon német nevű közrendűek között lefolytatott perben hozott úriszéki döntés a „moringhober”

¹ „Ha egyszer a szívek találkoztak, ha az ajkak kölcsönösen kifejezték a birhatás forró vágyát, s ha a tartós egyesülés minden lehető akadályai elhárítottak, s ha végre a komoly és elhatározó ígéret, a szóbeli megegyezés is már bekövetkezett: ily esetekben még házassági szerződéseket is kötni, – a magyar nemzeti jellem az egymás iránti hű szerelem és hő ragaszkodás nyílt sérelmének, egyenes feldúlójának s oly cselekvélynének, illetőleg bűnnek tartotta, mely egyrészt a tiszta ártatlanságon és erkölcsiségen alapuló női méltóságot, másrészt pedig a komoly férfias büszkeséget a legérzékenyebb oldalon támadta volna meg. A házassági szerződéseket úgy fogták fel ősapáink, mint a házasságkötés egyenes akadályait, melyeket inkább elhárítani, mint szaporítani van hivatva a törvényhozás. A szerelem nem árucikk, melyet dobra ütni, vagy alku és szerződés tárgyává lehetne tenni. Nyomorult csók az – mondják az eszmékért, a szép, nemes és magasztosért inkább lelkesülő, s épen azért magukat boldogabbaknak is érző jó öregeink – melyért fizetni kell; de nyomorultabb azon ember, ki lelkét s szívérzelmeit vagyonért adja el; s még ennél is nyomorultabb, ki a pénzen vásárolt hajlammal is megelégszik!” Herczeg 1885: 44.

² Jelen tanulmány az NKFIH FK 19 132220 „Tagányi Károly (1856–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége” című pályázat támogatásával készült.

³ Erre részletesen: Relkovic 1905: 131; Blazovich–Schmidt 2001. A hitbérre (Morgen-gabe) vonatkozó rendelkezések a Budai Jogkönyvben: 282, 292, 293, 297. artikulusz.

(móringbér) fizetésének kötelezettségét írta elő.⁴ Baksafalván 1607-ben pedig Szakács Mártontól követelte felesége halála után a megígért móríngot apósa, Kherbel Pongrácz az úriszék előtt.⁵ Ezek azonban egyenlőre inkább szórványadatoknak tekinthetők, „szokásszerű”, azaz nagyszámú előfordulásra csak a 18. század végétől vannak adataink. Az ismert levéltári források legnagyobb számban a 19. század elejétől annak végéig terjedő időszakra vonatkoznak, ahogyan szokásleírásaink is. A kézfogón történő móríngolás szokásának első lejegyzői között találjuk az őrségi Nemes-Népi Zakál Györgyöt (1818).⁶ A vajszlói református lelkész, Jeremiás Sámuel 1828-ban szintén részletesen leírta „a jegyen való alkudozást” és a helybeliek által a házasságkötési szertartás hivatalos részének tekintett „móríngolásra rákérdezést”.⁷

A történeti, jogtörténeti és néprajzi szakirodalomban (különösen az Ethnographiában) a 19. század végétől mind nagyobb számban közreadott forrásközlések (pl. házasság előtti megállapodások, egyezségek, akár ajándékozási ígéretek) és szokásleírások (pl. jegyajándék, móríng) bizonyítják,⁸ hogy a falusi közösségekben is éltek a házasulandók azzal a lehetőséggel, hogy a házasság megszűnése esetére rendelkezzenek a házaselek igényeinek, különböző szükségleteinek kielégítéséről.⁹

A 20. században végzett levéltári kutatások során az etnográfusok figyeltek fel arra a jelenségre, hogy elsősorban a református jobbágy-paraszság körében a házassági vagyoni joggal összefüggő egyezéseket, házassági szerződéseket és móríngleveleket jegyeztek fel a lelkészek az egyházi anyakönyvekben, vagy helyeztek el az egyházi levéltárakban. Általánosnak mondható, hogy ilyen szerződések megkötésére elsődlegesen akkor került sor, ha a jegyesek közül az egyik vagy mindkét fél özvegy volt és az előző házasságból született gyermek(ek)et is hoztak az új házasságba.¹⁰

Tárkány Szücs Ernő *A kézfogóval összefüggő jogi népszokások* című 1980-ban közreadott cikkében áttekintést adott a házasság előtti ajándékozási ígéretek, a házasság létrejötte érdekében tett megállapodások („ígéretlevél”, „házassági szerződés”, „mórínglevél”) történetéről, ezeknek a törvényes hitbértől

⁴ Varga 1958: 91.

⁵ Varga 1958: 264.

⁶ Mészöly 1917: 107.

⁷ Hoffmann 1954: 520–521.

⁸ Thúry 1890; Márton 1891; Wagner 1895; Kurcz 1896; Trencsény 1896; Csáky 1897; Nagy 1900; Peterdi 1900; Koritsánszky 1901; Mészöly 1917; Seemayer 1936.

⁹ Későbbi forrásközlések és forráselemzések: Papp 1941; Csányi 1943; Csilléry 1947; Domonkos 1957; Hoffman 1954; Hofer 1957; Kiss 1952; Mándoki 1961; Mándoki 1965; Mándoki 1972; Tárkány Szücs 1961; Balázs 1979; Dominkovits 1992; Virág 1997; Virág 2006; Vorák 2009.

¹⁰ A Mándoki László, Dominkovits Péter, Virág Gábor, Jung Károly által közzétett mórínglevelek mindegyike ezt bizonyítja.

való elhatárolásától, történeti korszakokon átívelő sajátosságaikról, egyidejűleg felvetve jó néhány tisztázandó kérdést úgy a fogalmak, a szabályozás alakulása, mint a források értelmezése kapcsán.¹¹ A szerző szerint a móríng jogi tartalmát illetően olyan ajándékozási ígéretnek volt tekinthető, amelynek különböző feltételek teljesülése esetén lehetett érvényt szerezni és az volt az elsődleges célja, hogy a túlélő házastársat vagyoni előnyben részesítse. Tárkány Szücs három előfeltételt emelt ki. Az első a házasság érvényes megkötése, a második, a legtöbb megállapodásban szereplő feltétel, hogy a házasság gyermektelen marad vagy a házasságból fiúgyermek nem születik. A harmadik feltétel pedig az volt, hogy a kedvezményezett házastárs túlélje a móríngolót. Tárkány Szücs kutatásai alapján megállapította, hogy a 18. században ugrásszerűen megemelkedett a szerződéses hitbérügyek száma és a törvényes hitbér képére – helyi sajátosságokat hordozó formai és tartalmi eltérésekkel – szokásjogi úton fejlődött ki az írott hitbér (móríng) intézménye.¹² Tárkány Szücs a Magyar Néprajzi Lexikon általa jegyzett 'hitbér, jegybér, móríng, móríngbér' szócikkében is kiemelte az előzetes megállapodást, a részletkérdések tisztázásához azonban további kutatásokat tartott szükségesnek.

A történeti vizsgálatok legfontosabb indikátora, amikor új, a kutatás számára hasznosítható kútfeegyüttes kerül a kutatók látókörébe. Esetünkben Zita Jukić, az Eszéki Állami Levéltár osztályvezető levéltárosa, a Zrínyi Magyar Kultúrkör elnöke tárta fel, jegyezte le és bocsátotta a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport¹³ rendelkezésére a jelen kiadványban fotókon és betűhív leírásban közreadott forrásegyüttest.¹⁴ Zita Jukić a drávaszögi és a szlavóniai egyházi anyakönyvek kutatása során figyelt fel arra, hogy a házasságkötéssel egyidejűleg írásba foglalták a házasfelek különböző tartalmú megállapodásait, vállalásait. Hét, jórészt református község: *Rétfalu, Szentlászló, Karancs, Kopács, Kórógy, Sepse és Várdaróc* 18–19. századi anyakönyveiből a teljesség igényével gyűjtötte ki ezeket a megállapodásokat. A közzététel településenként, a települések szerinti ábécé rendben (Karancs, Kopács, Kórógy, Rétfalu, Sepse, Szentlászló és Várdaróc), a levéltári forrásközlés módszertanát alkalmazva folyamatos sorszámozással ellátva történt, mellékelve a forrás fotóját. Az eredetileg kézzel írt bejegyzéseket a forrásközlés általános elvei szerint betűhív leírásban, a rövidítéseket lábjegyzetben feloldva közöljük. A feltárt forrásegyüttes részletes ismertetését megelőzően röviden áttekintjük a legfontosabb kutatási és történelmi előzményeket – különös tekintettel a vonatkozó jogi néprajzi vizsgálatokra.

¹¹ Tárkány Szücs 1980. „A megállapodást (a neve lehetett „ígéretlevél”, „házassági szerződés”, „mórínglevél” stb.) magánokiratba foglalták, vagy az egyház, esetleg a tanács, az elöljáróság által hitelesített közokirat formájában került kiállításra.” Tárkány Szücs 1981: 359.

¹² Tárkány Szücs 1980: 147.

¹³ Részletesen: <http://jogineprajz.hu>

¹⁴ A közreadott fotóanyag vágott, az anyakönyvi bejegyzések közül kizárólag az ígéretleveket adja közre.

Település	A lejegyzett megállapodások száma	A források keletkezésének ideje
Karancs	18 (#1 – #18)	1810. január 2. – 1850. október 14.
Kopács	4 (#19 – #22)	1847. november 14. – 1858. április 12.
Kórógy	17 (#23 – #39)	1820. november 15. – 1850. október 16.
Rétfalu	38 (#40 – #76)	1807. november 5. – 1870. március 12.
Sepse	2 (#77 – #78)	1798. január 15. – 1829. március 3.
Szentlászló	16 (#79 – #94)	1805. július 8. – 1821. november 18.
Várdaróc	2 (#95 – #96)	1789. április 29. – 1818. március 25.
Összesen:	96	

I. Történeti és kutatástörténeti előzmények

A magyarok házassági szokásairól szóló egyik legkorábbi, a honfoglalást megelőző időszakra vonatkozó feljegyzés a nő vételárára, a kalimra vonatkozik. Amint Dzsajhání-Ibn Ruszta-Gardízi 1050-re keltezhető, de a 9. század közepéig visszanyúló adatokat is használó perzsa nyelvű munkájában írja: „A leánykérésre nézve nekik a következő szokásuk van. Ha a házasulandó férfi valamely nőt el akar venni, megfizeti a kalimot, amely az ő gazdagságához képest több vagy kevesebb számú lóból áll. Mialatt a kalim felett egyezkednek, a leány atyja a vőlegény atyját a saját házába vezeti és mindent összeszed, amiye neki menyét-, hód-, evet-, nyest-, rókaprémekekből van. Kiválogat tíz prémet, s ezeket egyenletes helyen összegöngyölgeti és a vőlegény atyjának lovához kötve az illetőt hazaereszti. Az (ti. a vőlegény) elküldi a menyasszonyért megállapított lovakból, pénzből és árukból álló kalimot, erre azt a nőt (ti. a menyasszonyt) az ő házába hozzák.”¹⁵ Már Tagányi Károly felhívta a figyelmet arra, hogy a forrás egyértelműen különbséget tesz a nő vételára (kalim) és a hozomány (az új pár sátorának felszereléséhez szükséges, a menyasszony apja által adott prém) között. Ez utóbbi szintén az adásvételi szerződés megkötésének része volt, és a vételár arányában került megállapításra.¹⁶

A nővételtől fejlődött ki később a *hitbér* intézménye.¹⁷ Amikor a keresztény házasságkötés bevezetésével és általánossá válásával megszűnt a nővétel, az egyház szorgalmazására gyakorlattá vált, hogy a férj leendő özvegye létfenntartásának biztosítására – a korábban szokásos vételár erejéig – lekötötte

¹⁵ Gardízi Kuun Géza fordításának Tagányi Károly által helyesbített szövege. Tagányi 1919: 24. Idézi: Nagy 2001: 50.

¹⁶ Tagányi 1917: 202–203; Tagányi 1919.

¹⁷ Illés 1900: 35. Menyhárt Gáspár az özvegyi jogról szóló dolgozatában fejtette ki, hogy a nővásárlás jelképesse válása, a házasság szerződéses jellege után már nem a család, „hanem maga a menyasszony kapja az árat, most már hitbért, melyre a régi ár nevei (dos, wittemon, meta) ráragadnak.” Menyhárt 1905: 52.

vagyonát.¹⁸ A hozomány azonban továbbra is megmaradt, és mindkettőről az eljegyzést/kézfogót megelőzően állapototk meg az érintett felek. Az ünnepi szokások már e megállapodás megerősítését jelentették, illetve foglaló/biztosíték adását jegypénz vagy jegykendő, később gyűrű formájában.¹⁹

Ezekről az alkalmakról gazdag leírások ismertek – bár ezek inkább a szokásokkal, az ünneppel kapcsolatosak. A többnyire a menyasszony és a vőlegény családjai, illetve özvegyek esetében maguk a házasulandók által folytatott megegyezések (alku)²⁰ folyamatáról szinte egyáltalán nem, ezek eredményéről is csak írásba foglalásukat követően vannak adataink. Ez magyarázza, hogy a házassági szerződésekkel a 18. század második felétől elsősorban a polgárság és a parasztság mindennapi írásbeliségének színterein találkozhatunk: a városokban és – a házasságkötést felekezeti kérdésnek tekintve az 1894. évi 31. törvénycikk megjelenéséig – elsősorban a protestáns, különösen a református egyházi forrásokban.

A házasságkötéssel összefüggő vagyoni jogi vonatkozású kutatások levéltári forrásai tartalmilag és fogalmilag eltérőek: a hitbér (móring), a hozomány, a túlélő házastárs özvegyi joga, az özvegyi öröklés, a hitvestársi öröklés vagy a házassággal kapcsolatos ajándékozás, illetve vagyoni viszonyok szabályozásához kapcsolódnak. Elsősorban a helyi szokásokhoz, adott élethelyzetekhez és körülményekhez igazodnak: eseti és individuális sajátosságaik a generációk során elfogadott jogszokássá válnak az adott közösségben, kialakítva a házassági szerződések – és ezen belül a Tárkány Szücs Ernő szerint leglényegesebb, leginkább formalizálható, nevesíthető forráscsoport, a móringlevelek – lokális jogszokások körébe illeszkedő gyakorlatát.²¹

II. Jogi néprajzi gyűjtések a házassági vagyoni jog területéről

A magyar népi jogélet kutatói kezdetektől különös jelentőséget tulajdonítottak a házasságkötéshez kapcsolódó jogszokásoknak, azok között is a vagyoni rendezésével kapcsolatos kérdéseknek. A huszadik század elején programot indító Tagányi Károly (1858–1924) a jogszokások gyűjtésére összeállított kérdőívébe felvett több, a témát érintő kérdést: pl. *„Hogyan fogják föl a móríngot, a hozományt?, miből áll az? milyen szavakkal jelölik? mi a hozomány további sorsa? milyen a házastársak közti viszony a vagyont illetőleg?”*²² A szerző a kérdésekhez minden esetben szakirodalmi hivatkozásokat és külföldi példákat

¹⁸ A nő vételárát a szakirodalom a vérdíj nagyságával hozza összefüggésbe, arra utalva, hogy a nővásárlás közvetlenül a nőrablásból származik, ugyanis a vételárral a vagyonában megtámadott nemzetségek bosszúját váltották meg előre. Tagányi 1917: 203–205.

¹⁹ Tagányi 1919.

²⁰ Tárkány Szücs 1981.

²¹ Tárkány Szücs 1981: 345.

²² Tagányi 1917: 207.

társított.²³ Tagányit követően néhány elszórt kísérlettől (pl. Szendrey Ákos a magyar nemzeti szervezeti emlékeiről, a népi büntetőszokásokról, néprajz és jogtörténet közös kutatási területeiről, a népi élet társas-összejöveteleiről írott tanulmányaitól)²⁴ eltekintve a népi jogélet kutatása programszerűen csak a harmincas évek végén indult meg a Györffy István vezette Országos Táj- és Népkutató Intézet keretein belül. Györffy 1939-ben Bónis György, Fél Edit, Szendrey Ákos és Papp László részvételével munkacsoportot szervezett a „népi jogszokások és jogi néphagyományok” gyűjtésére, amelynek munkájába később bekapcsolódott Viski Károly és Hofer J. Miklós táblabíró is. Részletes munkatervet dolgoztak ki, és sor került egy általános kérdőív összeállítására, mely a tervek szerint egy, az egész országra kiterjedő kutatás alapjául szolgált. A kérdőív első része a családjogi kérdéseket foglalta magában, a móringra vonatkozó kérdések a leánykéréshez kapcsolódva fogalmazódtak meg.²⁵ „A házassági vagyoni jogi rendelkezések (ígéretnek) kapcsán fontos tisztázni, hogy a házasságra lépés mely fázisához (leánykérés, jegyesség, házasságkötés) kapcsolódnak, vajon mikor veszi kezdetét, hogyan zajlik le az az alku folyamat, melynek eredményeként a felek végül „egyeztet tesznek”. A kérdés azért is különösen érdekes, hisz többek között a szlavóniai magyar református községekben (Kórógy, Haraszti, Szentlászló és Rétfalu) jegyezték fel, hogy már a kézfogót is a pap jelenlétében – templomban vagy a lányos háznál – tartották; valamint, hogy a kézfogót követően a jegyesek együtt hálhattak.²⁶

²³ Tagányi példái a következők: „Munkácsi B. A nászadomány szokása a régi magyaroknál. *Ethn.* V. 214. stb. Jakab S. Kelengye, móring és eljegyzési szokások a hajdani Pesten. *Vasárnapi Újság* 1905, 53. sz. V. ö. még Kapras. „*Eheliches Güterrecht im altböhmischen Landrechte*” a *Zeitschr. f. vgl. Rechtswiss.* XXIII. 106-208.), stb. Például a német és normann jog szerint a házastársaknak addigi különvagyon, a gyermek születése által vagyonszövetséggé alakult. A walesi kelta jogban (Leivis. *The ancient laws of Wales*. London, 1892. 8., 9.) a férj csak hét évig volt felelős felesége hozományáért (gwaddol), melyet, ha addig elváltak, az asszony visszkapott, de hét év múlva már a családi vagyonba olvadt. Vajjon nálunk a közmondásos hét tél, hét nyár, melyet népünk minden házasság próbaidejének tart, nem-e szintén valami ilyen, régen feledésbe merült ősi jogszokáson alapszik?” Tagányi 1917: 207.

²⁴ Szendrey Á.-Szendrey Zs. 1937. 190–192.

²⁵ Természetesen ezen kívül is számos a házassági vagyoni joggal kapcsolatos kérdés merült fel: „Köteles-e az elvált férj az asszonyt eltemetni, hogyan? Válás esetén mi történik a gyermekekkel? Az elvált asszony leányának kiházásításához hozzájárul-e az apa vagy családja? Hogy hívják az elvált asszonyt? (Sárközön özvegy). Az özvegyesség. Az özvegyember (asszony) elnevezése, helyzete (”árva”) Ha a vő apósa házában élt, mi a helyzete özvegyességére (feleséget hoznak neki)? A menyecske megmarad-e apósa házában az ura halála után? Ha elmegy, viszi-e magával a gyermekét? Fiút is? 12. A második házasság. Mennyi idő múlva illik új házasságra lépni? Miben tartják meg vagy változtatják meg a lakodalmi szokásokat? Kit vehet el az özvegyember (megesett lány, elvált asszony)? Kihez megy az özvegyasszony, hogyan ítélik meg újabb házasságát? Nem kell-e a férje fivéréhez nőül menni, legalább nem szokott-e ez megtörténni? Ha az özvegyasszony újra férjhez megy, kinél marad a gyermek, ki házassítja ki, kinek a nevét viseli?” Bónis 1939: 5.

²⁶ Penavin 1975: 337. V.ö. Tárkány Szücs 1981: 337–338.

A Bónis György által nyomtatásban is megjelentetett kérdőív²⁷ 6–7. pontja a leánykérés és az eljegyzés kapcsán kérdezett rá a móríngra. „A móríngot mikor állapítják meg, miből áll, van-e mórínglevél? Mi történik a mórínggal, ha a férj (feleség) meghal és gyermek van (nincs)? (6. pont) Az eljegyzés (kézfogás, gyűrűváltás) kapcsán a jegyajándékokra vár választ. „Adnak-e ajándékokat, ki mit, mikor, kinek? Mikor kell ezeket visszaadni (felbontás, halál)? (7. pont) A fentieket kiegészítette a kérdőív 17., a házások vagyonára vonatkozó kérdése: „Hogyan válik el a családi birtoktól? Hogyan alkot magának a fiú külön gazdaságot? A házastársak sajátja: női különvagyon. A pénz kinél van: ha a nőnél, hozzányúlhat-e a férfi? Van-e házassági szerződés? A hozományt ki adja: a férfi szülei, az asszony szülei? Miért, mi módon? Mi az értéke, mikor és kinek kell visszaadni? Mikor és hogyan történik a vagyonekülönítés?”²⁸

Az 1939–1948 között megvalósult népi jogéletkutatás során a reformátusok lakta őrségi Szalafőn (Vas megye) Wolf János betétszerkesztő bíró 1947-ben például a mórínggal kapcsolatban az alábbiakat írta: „A leánykérésre a jószomszédot kéri fel, vagy a rokont, aki a vőlegénnyel elmegy a leányházhoz, és megkéri a leányt. A móríngot azután állapítják meg, amikor a leányt odaigérték.” (6. kérdőpont) „Mórínglevél van. Vagy pénzkikötést, vagy ingatlant tartalmaz.” (7. kérdőpont)²⁹ A házások vagyonára vonatkozóan a gyűjtő az alábbiakat jegyezte fel: „Mikor a szülők meghalnak, vagy mielőtt meghalnának, a vagyonhoz (t.i. a fiatalok) csak akkor jutnak hozzá öröklés vagy ajándékozás révén. Házassági szerződés van. A hozományt a leány szülei adják.” (17. kérdőpont) Kondorfán viszont (szintén Vas megyében, ahol a 15–17. században református magyarok, a 18. századtól katolikus németek is nagyszámban laktak) Gallotsik Elek betétszerkesztő bíró 1947-ben a leánykérés kapcsán a következő feljegyzést tette: „A leánykérésnél ajándék nincs és vagyoni jogi kérdés nem kerül szóba, azonban a leánykérés idején volt vagyoni állapot, mint vagyoni igény alapja utóbb szóba kerülhet, és döntő körülménynek tekintik. Ha ugyanis a leány szülei gyermekeik valamelyikét a többiek rovására a leánykérés után vagyoni előnyben részesítik, ezt a vő arra való hivatkozással, hogy miért nem mondotta meg ezen szándékát akkor, amidőn ő a leányát megkérte, kifogásolhatja.”³⁰ Csányi József, perlaki kir. járásbíró az alsómuraközi családi jogi néphagyományok között részletesen írt a hozományadás sajátos formájáról, az *un. zmaganje-birtokról*.³¹

Papp László elsősorban saját terepmunkája és a népi jogéletkutatás 1944-ig beérkezett gyűjtéseinek értékelése során szerzett tapasztalatai alapján bővítette ki a móríngra vonatkozó kérdéseket *Vezérfonal a népi jogélet-*

²⁷ Bónis 1939.

²⁸ Bónis 1939.

²⁹ EA1183 Szalafő (Vas megye)

³⁰ Nagy 2021: 252–330.

³¹ Nagy 2021: 339.

kutatáshoz című munkájában. „Vagyoni kérdésről beszélnek-e a lánykérés alkalmával? Ezek, vagy az érzelmi kérdések uralkodnak ott? Vagyoni megállapodásokat kötnek-e, alkudoznak-e ilyenkor? Mire vonatkoznak a megállapodások? Szóban, írásban („parafernum-levél”) kötik-e a megállapodásokat? Ki készíti az írást? Ismerik-e a móríngot, kontramóríngot, ha igen, a lánykéréskor, vagy később állapotnak-e meg benne? Kik (csak özvegy, elvált?) adják (ígérik), miből áll, milyen esetre kötik ki? Mikor vesztí hatályát? Tesznek-e a lánykéréskor, vagy később kikötést s mifélt, a házasság létrejöttének biztosítására, meg nem kötésének esetére? Eljegyzési „foglalót ” adnak-e a legény vagy a lány szülei? Miből áll az, mi a célja, sorsa?”³² A Györffy-féle kutatócsoport 1939-től kutatótáborokat, kiszállásokat szervezett a népi jogélet feltérképezésére.³³ A munkacsoport tagjai közül Fél Edit a Komárom megyei Martoson folytatott kutatásokat, Papp László 1939 nyarán egy kiskunhalasi kutatócsoportot vezetett. Kiskunhalas népi jogéletének módszeres vizsgálata során adott hírt az akkor már inkább csak a jogi néphagyományok körébe sorolható, a 18. század második felére datált protestáns móringlevelekről.³⁴ Több mint fél évszázad múlva jelent meg Vorák József: *Halasi móringlevelek* kötete, amelyben a protestáns mintára a halasi katolikusok között is meghonosodott móríngolás szokását bizonyító 180 db 1810–1898 között írott móringlevelet adott közre.³⁵ Papp László a református móringlevelek vonatkozásában felhívta a figyelmet, hogy elsősorban a módosabbak között volt szokásban írása, közvetlenül a kézfogó előtt vagy után. Mindig a férj móríngolt, elsősorban pénzt, ritkábban földet – különösen, ha a menyasszony jóval fiatalabb volt – arra az esetre, ha ő előbb halna meg vagy „olyan rosszul viselkednék, hogy őt az asszony elhagyni kényszerülne.”³⁶ Papp fontosnak tartotta megjegyezni azt is, hogy Halason a móríngot nem nevezték hitbérnek.³⁷ A házasság egész ideje alatt számontartották, hogy „mi volt kezdetben a férjé, mi az asszonyé, mi jött az egyik, vagy másik sajátjához külön, nem a maguk munkájából később, egyszóval, hogy mi volt az „ősi”, amibe mindent beleértene: ami nem „közös”, azaz szerzemény!” Papp László részletesen kitért a közös és különvagyon a halasi nép körében általános, sőt, a jász statutumok által is meghatározott szabályaira.³⁸

Fél Edit martosi kutatása eredményeit a következő témák köré csoportosítva tette közzé: a nagycsalád; a vagyon és a tulajdon jogszokásai (családi vagyon, magánvagyon, munka, örökösödés, tulajdonjegyek, közös tulajdon, szellemi tulajdon, talált tárgyak, csere, kölcsön, ajándék, részesedés, adásvétel, zálog, móringlevél, végrendelet) és a családi jog területén a párválasztás szem-

³² Papp 1948: 55. (353. kérdés)

³³ Bognár 2016: 98–114.

³⁴ Papp 1941: 15–18.

³⁵ Vorák 2009.

³⁶ Papp 1941: 14.

³⁷ Papp 1941: 15.

³⁸ Papp 1941: 22.

pontjai, a házassági akadályok, a leánykérés, a kommandálás, a móríngadás és a kézfogó.³⁹ A szerző gyűjtései alapján a móríngolást az özvegyek házasságkötéséhez kapcsolta: *„A móríngot özvegy ember adja özvegyasszonynak, amiért hozzámegy második asszonyul. Azt mondják, hogy azért adja, «mer annak má nem muszajna férj hõ menni, azér a férfi megveszi, mer a férfi nincs meg magábo, as se nem süt, se nem főz, annak muszaj asszonyt szerezni». Minél jobban szeretné az ember az asszonyt, annál többet írat rá. A mórínglevelet az ilyen második asszony féltve őrzi holtáig, szívesen meg is mutatja, hogy lássák, milyen sokat adtak érte.»*⁴⁰

E közlések sorában kell elhelyeznünk Kiss Géza kákicsi református lelkész 1937-ben a népi jogéletkutatás szemléletével közzétett házassági szokásleírását is. Több mint száz esztendő múltán az ormánsági szomszéd, a vajszlói református lelkész részletes szokásismertetéséhez hasonlóan írta le a leánykérést: a komoly, igazi alkut, *„amin még mindig felborulhatott a házasság. Adtak a leányért valamennyi összeget s ezzel az eladólányt megvették a vő (vevő) számára. Az adott összeget móríngnak nevezték,»* amely általában pénz volt és egy üsző. A móríngot a leányos háznál a foglalás követte (foglalási jegyváltás vagy összekötés). *„Mindig este, pap előtt történt, lámpafénynél. A jegyet, mely a legény részéről piros alma volt, héja alá vert egy vagy több ezüst pénzzel, a leány részéről pedig szépen összetúrt, tarka keszkenyő, átadták a papnak, a pap kicserélte közöttük rövid intés és áldás kíséretében s ezzel véget is ért a szertartás. Összekötés után vacsora szegénynél, gazdagnál egy akó borral, s addig voltak együtt, míg benne tartott. Szóval reggelig. Az összekötést írásba foglalt, pap kezeírásával elanyakönyvelt házassági-szerződés egészítette ki.”* Kiss Géza hosszú idő után először közölt is egy házassági szerződést Kákicsról 1801-ből,⁴¹ amelyet szintén Baranyából 1947-ben Csilléry Klára márfai, sámodi és nagycsányi,⁴² ifj. Kodolányi János ormánsági,⁴³ majd Mándoki László siklósi, mohácsi és kölkedi házassági szerződésai követték.⁴⁴

³⁹ Fél 1944.

⁴⁰ Fél 1944: 62.

⁴¹ Kiss 1937: 114–115. *„ANNO 1801 Séllei Ifjú Kis-Falui Jónás, Kákitsen Szatyor Annával házassági egyességre lépett ilyen kötés alatt, hogy ha a’ természetnek rendi szerént a’ házassági életben halál által szakadás esne valamely félre nézve: nevezetesen: Ha a Férjfiú Mag nélkül meghalálózna, egy vagy több Esztendő múlva, úgy hogy semmi örököse nem maradna: tehát most összekelekéseknél alkalmatosságával önként való indulatjából rendel életben maradandó Feleségének egy Sertvéles jó Marhát. Viszont ha Szatyor Anna Magzat nélkül meghalna: önként rendel életben maradandó Férjének: egy Derék-alját, egy pár Főaljat — Vánkost, egy pár fedező Lepedőt. A Legény részéről Séllei Patak Dávid és Kis-Falui Jósef. — A Leányzó részéről Kákitsi Vas Péter és Pál Márton — Tanuk jelenlétekben. S ezek szerént feleskedtetek a’ Házassági Szabados életre. Pátkai Sándor akkori Kákitsi Prédikátor által: Boldog Asszony Havának 7dik Napján a’ fent jegyzett Esztendőben.”*

⁴² Csilléry 1947: 276–279.

⁴³ Kodolányi 1960.

⁴⁴ Mándoki 1961 (294 db); Mándoki 1964 (32 db); Mándoki 1972 (15 db).

Tárkány Szücs Ernő több munkájában is foglalkozott a házassági jogszokások egy-egy részkérdésével.⁴⁵ A magyar jogi népszokásokról írott monográfiájában másfél száz lapot szentelt a házasság jogszokásainak.⁴⁶ Kézfogó címen a jegyesség, a kiházásítás kötelező mértékét, valamint a házassági szerződéseket és a hitbér (móring) intézményét mutatta be.⁴⁷ Felhívta a figyelmet arra, hogy nemcsak a házasság létrejöttének körülményei, de házassági szerződések tartalmi elemei, kikötései is sokat elárulnak azokról az életviszonyokról, melyeket „*családi alapon rendezni kellett.*”⁴⁸ Kiemelte azokat az eseteket, amikor a házastársak a halál esetére meghatározták „*a hozomány, az egyéb különvagyon, a közszerzemény vagy a hátramaradó kiskorúak, az özvegy stb. sorsát*” is.⁴⁹ Amint arra Jung Károly is emlékeztetett egyik utolsó tanulmányában, hogy a móring kérdésével foglalkozva Tárkány Szücs összehasonlító jogszokáskutatást szorgalmazott a témában.⁵⁰ A korábban publikált házassági szerződések alapján Tárkány Szücs úgy látta, hogy tartalmi gazdagságuk miatt a baranyai közlések elemzése külön tanulmányt érdemelne. Nem kétséges, hogy a most közölt irat-együttes is a Baranya megyei forrásközlések sorába illeszkedik. Nemcsak bővíti és kiegészíti azokat, de lehetőséget ad egyes kutatástörténeti kérdések eltérő szempontú közelítésére, új kérdések felvetésére, a kutatási eredmények továbbgondolására is.

Mándoki László az általa „történeti jogszokáskutatásnak” nevezett, a népi jogéletkutatáshoz kapcsolódó baranyai móringlevél forrásközlései kiemelkednek mind számban, mind időintervallumban, mind terjedelemben. A siklói reformátusok 294 db 1802–1860 közötti, a mohácsi reformátusok 32 db 1790–1827 közötti és a kölkedi reformátusok 15 db 1814–1849 közötti házassági szerződését publikálta, azaz 1791–1860 között 341 db házassági szerződést. Ezek egyik csoportját azok alkották azok, amelyek csak a móring és a kontra-móring tényét, összegét vagy jellegét rögzítették. A másik csoportba tartoztak a tartalmilag és formailag teljes házassági szerződések. A harmadik csoport szerződései a vagyoni kikötéseket szinte inventáriumszerű részletességgel tartalmazták.⁵¹ A szakirodalom arra is felhívta a figyelmet, hogy a Mándoki által közölt házassági szerződésekben a szakralitás háttérbe szorult és egyházi személyek profán jogi ügyirattá formálták a megőrzésre az egyházi levéltárba helyezett szerződéseket.⁵² Tartalmukat, nyelvezetüket vizsgálva szembevetendő volt, hogy nem folklórjelenségeket, hanem elsősorban az anyagi kultúrára

⁴⁵ Tárkány Szücs 1961; Tárkány Szücs 1966; Tárkány Szücs 1980.

⁴⁶ Tárkány Szücs 1981: 243–387.

⁴⁷ Tárkány Szücs 1981: 345–356.

⁴⁸ Tárkány Szücs 1981: 352.

⁴⁹ Tárkány Szücs 1981: 352–353.

⁵⁰ Tárkány Szücs 1984: 224–225; Jung 1985: 269–270.

⁵¹ Mándoki 1961, 1964, 1972.

⁵² Vorák 2009: 14.

vonatkozó adatokat tartalmaztak, valamint a társadalomnéprajzot, ezen belül a népi jogéletre vonatkozó tényközléseket gyarapították (pl. a vagyoni viszonyok, az öröklési rend, a közösségi szokások, a népi jogszokások tekintetében).

A fentiek alapján különösen figyelemre méltó Tárkány Szücs Ernő a baranyai házassági szerződésekről szóló általános jellemzése. A szerződések esetében kiemelte a kölcsönösséget („nemcsak a leány, hanem a legény is köteles volt a házasság céljaira vagyoni juttatással hozzájárulni”), a hozomány ági vagyon jellegére vonatkozó ideiglenes elidegenítési tilalmat, amelyet a házastárs halála esetére szóló rendelkezés és a meglévő és születendő gyermekek javára tett, valamint a haszonélvezettel kapcsolatos rendelkezések követtek. Tárkány Szücs fontos megállapítása volt, hogy ezek a házassági szerződések nemcsak a házasság időtartamára, hanem valamelyik fél esetleges halálára is tartalmaztak rendelkezéseket – ezzel öröklési tartalmú megkötéseket is vállalva.

A vajdasági néprajzi szakirodalomban Tárkány Szücs Ernő nyomán elsőként Jung Károly tett közzé három móringlevelet, rögzítve, hogy a „móringolás a népi jogszokások körébe tartozik”.⁵³ Jung Károly érdeklődése a téma iránt nem volt újkeletű. Évtizedekkel korábban, az emberélet fordulóihoz kapcsolódó gombosi szokásgyűjtésben külön is rákérdezett a móringra. Az 1900–1930 közötti évekre vonatkozó gyűjtés során a megkérdezettek még emlékeztek a móringra – akár saját móringleveleikre is.⁵⁴ A lánykérés, illetve az esküvő előtt írott móringlevél ezek alapján két funkciót töltött be: „szavatosságot jelentett a vőlegény számára, hogy az esküvő után az újmenyecske megkapja, illetve magával hozza mindazt, amit a szövegbe foglaltak, valamint azt is, hogy a férj halála vagy válás esetén a menyecske visszaviheti magával a férje házatól a móringlevélbe foglalt tárgyakat és ingatlant.”⁵⁵ Jung Károly ezért is tartotta különösen jelentősnek a móringleveleket, mint a népi jogszokások írott forrásait. Mándoki Lászlóra hivatkozva sürgette, hogy „... nálunk is utána kellene nézni a református községeinkben az esetleg fennmaradt ilyen hagyatéknak (...) – a jelek szerint – érdemes területünkön kutatni, mert remélni lehet további móringlevek felbukkanását.”⁵⁶

Virág Gábor a feketicsi móringlevelek (1810–1879) kapcsán azt emelte ki, hogy azokat szinte kivétel nélkül második házasság esetén kötötték, és nagyrészüket a kölcsönösség érvényesült. A Kertvélesy Pál feketicsi lelkészi szolgálatának (1810–1834) kezdetétől datálható móringleveleket a helyi

⁵³ Jung 1985.

⁵⁴ „Énnálom vót móríng. Az ijen nagy levél, így e. Ekkora levél vót nekem. (Mutatja: kb. 40x50 cm). Akkó a L.-ék kövtelek a menyasszonytu dunyhát, vánkust, asó-fősső lepedőt. Hogyha én e találkok műnyi, az ü fiuk azt megkapja. Minden bele vót irrra, hogy mit köteles, mit kérnek. .. Vót pénz is, pénz is vót beleírra.” Jung 1978: 86.

⁵⁵ Jung 1978: 85.

⁵⁶ Jung 1985: 261, 266.

szokásoknak megfelelően leggyakrabban a lelkész fogalmazta meg és íratatta alá a tanúkkal. Virág Gábor annak lehetőségét is felvetette, hogy a móringlevelet intézményét a feketicsiek korábbi lakhelyükről⁵⁷ (Kunhegyesről, illetve az 1849 után menekülők számára otthont adó Kiskunhalasról visszatérve) hozták magukkal. Egybe gyűjtötte a házasodók megállapodásainak különböző elnevezéseit is: *contractus*, *contractus matrimonialis*, *házassági ajánlat*, *házassági kötel*, *házassági szerződés*, *megegyezés*, *moring levél*. Rögzítette azt is, hogy a feketicsiek a szokásoknak megfelelően a móringlevelet, megállapodást eljegyzéskor, tehát mindig a házasság megkötése előtt kötötték, rendszerint két tanú jelenlétében. Három típusba sorolta a megállapodásokat: 1) magánokirat, amikor a móringlevelet saját kezűleg, esetleg más által, de tanúk vagy azok jelenléte nélkül adja; 2) „*egyházi közokirat: a lelkész, a presbiterek, násznagyok, esetleg más tanúk előtt móringlevelet, majd azután aláírják vagy látják el kezük keresztonásával*”; illetve 3) „*világi közokirat, az elöljáróság tagjainak, jegyző jelenlétében írott házassági szerződés*”.⁵⁸

Lábadi Károly Kopács községből közreadott 33 házassági szerződést, ezek azonban nem azonosak a jelen kötetben közzétett 4 kopácsi forrással.⁵⁹ Lábadinak több esetben sikerült beazonosítani a házasságkötés időpontját, így biztos alapokon állítja, hogy a megállapodásokat többnyire a házasságkötést megelőzően rögzítették. Lábadai adatai szerint a házasságkötések 13 százaléka esetében született írásbeli megállapodás: 17 esetben hajadon és legény kötött egyezséget, 10 alkalommal özvegyasszony és özvegyember, háromszor leány és özvegyember, és mindössze egyszer legény és özvegyasszony.⁶⁰ A szerződések nagyon nagy arányában (a feltárt források 45%-ában) szerepelt a szerződés kitételei között a „fiúvá fogadás”-tehát, amikor egyetlen leány volt az utód. Lábadai az ilyen esetek elterjedését az egyházak következményeként tekinti. A szerző vizsgálta a szerződést aláíró feleket, illetve, hogy rajtuk kívül kiket érint még a megállapodás, valamint a móringlevelet tárgyát is. (Érdekes adalék, hogy a szerződések alatt szereplő 115 név 87%-a férfi; nevének leírása helyett keresztet tett 51 férfi [51%] és 15 [100%] nő.)⁶¹

A népi jogélet kutatói ráirányították a figyelmet egy jelentős forráscsoportra és megfogalmazták a házasság előtt kötött megállapodásokkal kapcsolatos legfontosabb kérdéseket, elemzési szempontokat. Mándoki László és

⁵⁷ Feketics török időkben elpusztult lakossága helyett 1785-ben református kunhegyesi és tiszaburai magyarok érkeztek, akiknek száma az 1820-as évektől a szomszédos Szeghegyről német beköltözőkkel egészült ki. A móringlevelek szempontjából nem érdektelen, hogy 1849-ben a harci cselekmények miatt a feketicsiek többek között Kiskunhalasra menekültek, majd onnan tértek vissza a faluba.

⁵⁸ Virág 1997: 936–955.

⁵⁹ Lábadai 1985a; Lábadai 1985b: 233–255.

⁶⁰ Lábadai 1985b: 236.

⁶¹ Lábadai 1985b: 237.

Tárkány Szücs Ernő mellett, hogy hangsúlyozták a forráskutatás jelentőségét, figyelmet fordítottak a forráselemzésre és a házassági szerződések csoportjából kiemelve a móringlevelek típusainak elkülönítésére. Sorra vették általános és sajátos jellemzőiket, a területi szempontok alapján két típust különítve el: a dunántúli és az alföldi móringleveleket. Ahogyan Tárkány Szücs Ernő fogalmazott, *„a dunántúli változat a városi jog, az alföldi pedig a korábbi országos jog továbbélése”*. Az alapos és pontos elkülönítő szempontsor között szerepel a dunántúli típus esetében a két bontófeltétel: *„a férjnek meghatározott időhöz kötött halála vagy gyermek születése, továbbá a kölcsönösség, amelyek véleménye szerint az országos szokásjoggal egyezően az alföldi típusban nem fordulnak elő. A két típus céljában is található különbség, mert a dunántúli elsősorban a kézfogás, az eljegyzés érdekkörében mozgott mint jegyajándék, mint foglaló, míg az alföldi szinte kizárólag a házasságkötési szándék anyagi erősítését szolgálta.”*⁶² Úgy vélte, ezzel állt összefüggésben a móringszerződés tárgyának az a sajátossága is, hogy a dunántúli típusban szinte a múlt század közepéig főleg ingóságok, az alföldiben ingatlanok is szerepeltek...

Az 1980-as évek óta közölt források, így jelen forrásunk is felveti a fenti típusok, illetve jellemzőik, társadalmi hátterük újragondolásának kérdését. Ugyancsak kutatásra és megválaszolásra vár a házassági szerződések, ígéretlevelek és móringlevelek kronológiájának kérdése. Forrásaink közül a várdaróci (1789) a jobbágy-paraszti móringlevelek között a korai időszakhoz tartozik, ahogyan az első sepsei forrás is (1798). Ha Mándoki forrásaihoz hasonlítjuk (1790–1860), azt látjuk, hogy a záró időpont az eszéki ígéretlevelek között is 1870, ahogyan a Baranyai móringlevelek esetében ez általában megfigyelhető. A megválaszolásra váró kérdések – a kutatási eredményekkel párhuzamosan – növekvő száma aláhúzza a Jung Károly által megfogalmazottak időszerűségét: a forrásközlések, -elemzések és az összehasonlító kutatások fontosságának szükségességét. Hiszen amint Jung fogalmazott, a házassági vagyonjog, s ezen belül is a házassági szerződések és a móringlevelek kérdése történetileg még a magyar adatok tükrében sem tisztázódott eléggé.... *„Igen nagy levéltári szöveganyag áll ma már a kutatás rendelkezésére, s bizonyára igen sok lappang még feltáratlanul az áttekinthetetlen levéltári iratanyagban, csupán egy olyan, jogilag is megfelelően képzett néprajzkutatóra lenne szükség, aki Tárkány Szücs Ernő munkáját folytatva elkészítené a kérdés összehasonlító vizsgálatát.”*⁶³ A kérdéskör jogosan elvárt monografikus feldolgozása is tovább várta magára. Jelen forrásközlés ennek megvalósulásához kíván hozzájárulni új adataival és forrásértelmezésével.

⁶² Tárkány Szücs 1981. 365–366.

⁶³ Jung 1988: 575.

III. A tájegység és a települések

A községek közül négy drávaszögi (Sepse, Karancs, Várdaróc és Kopács), melyek történetét részletesen Lábadi Károly néprajztudós dolgozta fel.⁶⁴ A néprajztudomány hagyományosan Baranya megye néprajzi csoportjai között tárgyalja a Drávaszögi csoportot. Az általános jellemzés szerint: „*Református. Területe [...] a Duna és Dráva összefolyásának szögletében, a Dráva folyó mentén egészen az Ormánságig elhúzódik. Itt kissé felnyúlik a közép-baranyai dombvidékre, melynek helyi neve: Hegyföld. A nagy folyók árterületén élénk vízi élet folyt, a halászat egyes helyeken, például Kopácson, még ma is számottevő. A terület legnagyobb része síkság, ahol intenzív mezőgazdaság és állattenyésztés folyik. A területét északról határoló Siklós-villányi és baranyavári domb vonulatok déli lejtőin – Terehegy, Harkány, Siklós, Kisharsány, Nagyarsány, illetve Karancs, Kő, Sepse, Csúza, Vörösmart határában – kiváló borszőlőt természetnek, különösen a Villányi-hegyen, melynek borai világhírnévre tettek szert. A Dráva mentén egyes falvakban (Kopács, Matty) fejlett kertészeti kultúra virágzik – Baranya megye legműveltebb parasztsága az itteni. [...] E csoport körülhatárolása nem túl nehéz. Északra meg délre (itt Horvátország) és a két félre szakadt tömb között idegen nemzetiségűek élnek. Nyugati felének északi határán néhány katolikus község van, itt már maga a vallási különbség is elhatároló. Ettől délre a Dráváig – tehát a nyugati határa – volt a legproblematisabb, itt az ormánságiakkal érintkeztek. [...] A területet középen az egykori római hadiút mentén kipuштult magyarság helyére telepített német és délszláv nemzetiségű övezet két tömbre osztja: a Siklós környéki külső-drávaszögiekre [...] és a Duna-Dráva összefolyásánál a belső-drávaszögiek tömbjére [...].*”⁶⁵ Drávaszög Baranyának az a néprajzi csoportja, melyet Trianon kettészakított. A házassági szerződésekre vonatkozó eddigi legrészletesebb forrásközlés e tájegység településéről, Siklósról származik.⁶⁶ Mándoki Mohácsról és Kölkedről is közreadott hasonló forráscsoportot.⁶⁷ Közülük Kölked ugyan szintén a Drávaszögi csoporthoz sorolandó település, ugyanakkor erős sárközi hatásokkal,⁶⁸ Mohács pedig a Sárközi csoport része.⁶⁹ Borsos Balázs a magyar népi kultúra regionális struktúrájáról írott kézikönyvében a földrajzi szakirodalomban használatos Drávaszög és a néprajzi kutatásban elterjedt Hegyalja megjelölést egyaránt használja. Hegyalját, amely néprajzi szempontból egységes csoport, két gyűjtőpont (Sepse és Várdaróc) képviselte. A szerző elemzése alapján Drávaszög esetében a kulturális egységesség kevésbé bizonyítható.⁷⁰

⁶⁴ Lábadi 1987; 1994; 2007; 2018. Lábadi jegyzi a Drávaszög ábécét is: Lábadi 1996.

⁶⁵ Zentai 1978: 519–557.

⁶⁶ Mándoki 1961: 123–237.

⁶⁷ Mándoki 1964: 187–191; Mándoki 1972.

⁶⁸ Zentai 1978: 543–544.

⁶⁹ Zentai 1978: 544.

⁷⁰ Borsos 2011: 258–260.

A Dráva jobb partján lévő négy Árpád-kori telepítésű község (Szentlászló, Kórógy, Haraszi, Rétfalu) közül Haraszi esetében egyelőre nem tudunk ilyen típusú forrásegyüttes létezéséről. Ezekről a településekről így emlékezik meg Penavin Olga néprajztudós: „*E falvak az első reformált egyházhoz tartozó református, egyházas falvak voltak. 1531–1549 táján e falvak népe a Baranyából érkező Sztárai Mihály, Szentantali Gergely »kegyes, buzgó, tudós tanítók« szolgáltat-jok által reformáltattak». Az itteniek sohasem voltak vakbuzgók, de igyekeztek megtartani az egyházi törvényeket, szabályokat, erkölcsi követelményeket. Ha ez nem mindig sikerült is nekik, akkor a kisebb-nagyobb vétkeket, bűnöket – az egyházi jegyzőkönyvek szerint – különféle megszegéssel »igazították«.*”⁷¹

A közreadott források többsége – mindösszesen 38 – Rétfalu református anyakönyvéből való. Rétfalu területére a XVII. században jelentős számú németet telepítettek be (a betelepítést követően a település két részét Német-Rétfalunak, illetve Magyar-Rétfalunak nevezték). A II. József-féle összeírás szerint Magyar-Rétfalunak 83 háza volt 572 lakossal, mindegyikük református magyar. Az első házassági szerződés 1807. november 5-én kelt az utolsó 1870. március 12-én. Ez idő alatt három lelkipásztor szolgált: Rácz Péter 1806 májusától 1819 áprilisáig, az ő prédikátorsága alatt 19 bejegyzés született. Az ezt követező 8 forrás Csikós József 1819 májusától 1839 májusáig tartó prédikátorsága idején keletkezett. Paczolay József prédikátor neve egy forráson szerepel. Rétfalu lejegyzett egyezségeit különböző elnevezések alatt (ígéretlevél, egyezésre lépnek, móríng, házassági szerződés, házassági egyezést tett) jó részt „másodszori házasságra lépett személyek” (#64) kötötték.

Szentlászlón az anyakönyvben 16 megállapodás szerepel, melyeket jórészt „másodszori házasságra lépett személyek” tettek különböző megjelöléssel: „eggyezést tettek” (#93), „házassági kötést tett” (#80), „alkudtak e szerint” (#83, #84), „házassági egygyezést tet” (#85). Ebből kilenc megállapodás Kovács András lelkipásztor 1805 májusától 1806 májusáig tartó szolgálata alatt született. Az őt követő Nagy Szabó Mihály 1806 májusától 1819 májusáig tartó prédikátorságában mindössze négy „házassági egyezés” született az első 1807. november 11-én, az utolsó 1811 novemberében. Szekeres István (mint Tres-tyén Szekeres István is) Szentlászlón szolgált 1819 májusától 1825 májusáig. Szentlászló esetében fordulnak elő legnagyobb arányban valószínűsíthetően első házasságra lépők megállapodásai (pl. #81 – #85), illetve az is, hogy egy alkalommal több egyezséget jegyeztek be (#88).

A ma közigazgatásilag Hercegszöllőshöz tartozó Karancs református temploma 1808-ban épült a korábbi templom helyén. Karancs esetében három lelkész bejegyzései maradtak fenn: Rácz Mihály (mint Tamáshidai Rácz Mihály is)

⁷¹ Penavin 1998: 1026.

1773 szeptemberétől 1802 novemberéig szolgált a községben; Szenthe Pál, Karancson szolgált 1805 májusától 1821 szeptemberéig, elhunyt Karancson 1821. szeptember 21-én. Zenthe József 1783 augusztusától 1789-ig Várdarócon szolgált, majd 1822 júniusától 1852-ig Karancson. A településre jellemző szőlőművelés nyomai az ígéretlevelekben is megjelennek: „*ki néki mostoha fija Ríz Ferencznek azt is igéri, magára vállalja, hogy négy ember kapálló szöllejét miveli, mivelleti, úgy, hogy a szín bor eladván, azt Ferencz mostoha fija számára, leendő hasznára fogja fordítani édes Anyja. A törköly, presbor, más gyümölts pedig közös legyen.*” (#1)

Kopács község⁷² első református temploma 1606-ban épült, majd 1666-ban leégett, de még ugyanabban az évben újjáépítették. A mai református templomot 1804-ben kezdték építeni. Csethe Dániel (mint id. nemes Csethe Dániel is) szolgált itt 1825-től 1855 októberéig (elhunyt Kopácson 1856. augusztus 1-én). Őt követte Filó Lajos, aki Kopácson szolgált 1855 októberétől 1858 októberéig. Szembetűnő, hogy az egy-egy lelkész által lejegyzett szerződések többnyire hasonló formát mutatnak: nagy valószínűséggel ők voltak a megállapodások megfogalmazói is.

Néprajzi szempontból a leginkább kutatott település Kórógy. Lakói jórészt református jobbágyok, a kutatók kiemelik a közösség endogám jellegét: „*A kórógyi ref. magyarság csakis a szentlászlói, haraszi-i és rétfalusi egy ugyanazon eredetű magyar néppel házasodik össze. Ezért e magyarságnak ősi beszédmódja a többi magyar tájszólástól teljesen különbözik.*”⁷³ A lelkészek: Somogyi Ferenc (mint Balatonfüredi nemes Somogyi Ferentz is) Kórógyon szolgált 1812 januárjától 1849-ig (elhunyt Kórógyon 1853. július 24-én); Györke István, Kórógyon szolgált 1852 januárjától 1861 márciusáig.

Sepse magyar nemzetiségű falu közigazgatásilag Hercegszöllőshöz tartozik. Sepse szintén református többségű magyar falu (1848-ban a 734 lakos közül 681 volt református); lakosai jórészt kertészettel, szőlészettel és borászattal foglalkoztak. A sepsei református templomot 1803 és 1806 között építették az 1803-ban tűzvészben leégett régi templom helyett. A sepsei lelképásztorok közül Peleskei János 1795 márciusától 1798 szeptemberéig szolgált a községben (elhunyt Sepsén 1798. szeptember 11-én); Körössy István, pedig 1815 áprilisától 1840 októberéig (elhunyt Sepsén 1840. október 11-én).

Várdarócon 1784-ben 110 házban 610 református magyar lakos élt és két katolikus cigány. Lakossága állattartással, halászattal, nádvágással foglalkozott. Az 1820-as felmérés szerint 987 református, 13 katolikus, 8 görögkatolikus és 1 evangélikus élt a településen. A forrásokat lejegyző lelkész Versei Sándor, aki 1789 márciusától 1795 februárjáig szolgált Várdarócon.

⁷² A. Gergely 1996.

⁷³ Garay 1911: 15.

IV. A forráscsoport kutatástörténeti jelentősége

A házassági szerződések és a móringlevelek jogtörténeti kutatása még napjainkban is sok érdekes kérdést vet fel, melyek megválaszolása nem egyszerű. A szakirodalom ugyan különbséget tesz a móringlevél és a házassági szerződés között, ahogy Tárkány Szücs Ernő fogalmazott: „A házassági szerződések leglényegesebb, önállósult és kiemelhető típusát a hitbér megállapodások alkották.”⁷⁴ Azonban a jegyesség alkalmával tett és írásba foglalt ígéretek, megállapodások és egyezségek jogtörténeti megítélése ezen szerződések egyes tartalmi részeinek elemzése nélkül nem lehetséges. Amikor a vőlegény az eljegyzés alkalmával menyasszonyának hitbért ígért a házassági kötelezettségek teljesítésének „ellentételezésére”, akkor valóban „tisztá” móringlevélről beszélhetünk. Ez történt 1841-ben Karancson, amikor „én Kaszab Mihály moringolok nevezett hitvessemnek 50, ötven váltó forintokat, melyeket minél előbb kezéhez adni szándékozom.” A menyasszony erre ígéretet tett, hogy „lejendő férjemnek halálig hív társa gondviselője leszek.” (#12)⁷⁵

A törvényes hitbér szabályait Werbőczy rögzítette a *Tripartitumban* (I.93.) és a fentebb idézett móringlevél szövege több száz év után is hűen tükrözi viszsza a Hármaskönyvben foglaltakat. A hitbért a férj ígérte jegyesség, házasságkötés idején feleségének arra az esetre, ha a feleség teljesíti a házastársi kötelezettségeket. A törvényes hitbér mellett azonban az évszázadok alatt, elsősorban az arisztokrácia körében kialakult a szerződéses hitbér, amikor a vőlegény a törvényes hitbérnél magasabb összeget ígért menyasszonyának. Ehhez azonban a család hozzájárulására volt szükség, hiszen a szerződéses hitbér összegét a férj halála esetén a férj osztályosainak kellett teljesíteni.⁷⁶ Tulajdonképpen a hitbérnek ez a szerződéses változata jelent meg a jobbágy-parasztság körében – igen gyakran akkor, ha a jegyesek egyike vagy mindkettő özvegy volt. Ez a jobbágy-paraszti világban megjelenő szerződéses hitbér „nyerte el” a móríng nevet.⁷⁷ Erre találhatunk több példát a drávaszögi és szlavóniai ígéretlevelek között.

A szerződéses hitbér-ígéret lehet a házassági szerződések egyik vagy éppen a legfontosabb típusa, de a szerződések tartalmi elemeit is a kutatás tárgyává kell tenni annak megállapításához, hogy móríngról vagy tágabb értelemben házassági szerződésről beszélhetünk-e.

Tárkány Szücs Ernő megállapítása szerint az írott hitbér a 18. században terjedt el Magyarországon és nemcsak a nemesség és a városi polgárok köré-

⁷⁴ Tárkány Szücs 1981: 357.

⁷⁵ Az egyes ígéretlevelekből történt hivatkozások a zárójelbe tett arab szám alapján visszakereshetőek.

⁷⁶ Frank 1847: 533–538.

⁷⁷ Mándoki 1961.

ben, hanem a jobbágy-paraszság világában is.⁷⁸ A drávaszögi és szlavóniai ígéretlevelek között található móríng szerződéseket is az ott élő református jobbágy-paraszság kötötte.

A jogi népszokások kutatói a házassági szerződések köréből elsődlegesen a móríngleveleket tették kutatásuk tárgyává. A Siklós környékén fellelhető mórínglevelek adták a biztos alapot Mándoki László számára, hogy a móríng, különösen az írott vagy más néven szerződéses móríng jogtörténeti alapjait is feltárja.⁷⁹ Hasonló elemzéseket végzett *Dominkovits Péter* a Győr vármegye levéltári forrásai között talált mórínglevelek körében. Ezt a sort bővítette *Jung Károlynak* a bács-bodrog megyei, valamint *Virág Gábornak* a feketicsi mórínglevelek elemzése. Hasonló kutatást végzett *Vorák József* a kiskunhalasi mórínglevelek kapcsán. Az említett szerzők által tett megállapításokat felhasználva teszünk kísérletet arra, hogy a drávaszögi és szlavóniai községekben megőrzött ígéretleveleket elemezzük.

Az Eszék környéki falvak egyházi anyakönyveiben fellelt ígéretlevelek többsége a házassági szerződések körébe tartozik, de tartalmuk rendkívül változatos. Egy kisebb hányaduk sorolható a *mórínglevelek* közé, nagyobb részük azonban a házasulandó jegyesek egymásnak tett ígéretét tartalmazza a házassági köteleességek teljesítésére, az előző házasságból az új házasságba hozott gyermekek helyzetére, nevelésére, taníttatására vonatkozóan. Időnként az *özvegyi jog* biztosítására is utaltak. A házassági szerződések egy csoportja pedig az ún. *vővétel* sajátos szabályait rögzíti.

A drávaszögi ígéretlevelek általános jellemzője – legyenek azok „tisztán” mórínglevelek vagy általános értelemben vett házassági szerződések –, hogy vagy az egyik, vagy mindkét fél özvegy volt. „*En Gertán Mihály, el jegyezvén József Fijamnak Dávid János hajadon Leányat Évát*”. (#21) Ebből következett, hogy az újrakházasodás során több feltételt támasztottak a jegyesek vagy a szüleik egymás iránt. Ezek az ígéretlevelek kivétel nélkül egymásnak tett kölcsönös ígéretek tartalmazzak.

A szentlászloi ígéretlevelek között egyrészt szép számmal találhatók „tisztán” mórínglevelek (#81 – #85), másrészt móríng ígéretét is tartalmazó házassági szerződések (#80, #86). 1807-ben Mosoni Miklós és Deső Anna egymás iránnyában azt fogadták, hogy ha a férfi halna meg előbb, gyermek nélkül, akkor 10 rehus forintot kap Anna, ha viszont Anna halna meg előbb ugyancsak gyermek nélkül, akkor férje kapjon „*egy párnát, egy vánkost és egy pár lepedőt*.” (#88) 1805-ben ugyancsak Szentlászlon a feleség „*egy párnát, egy lepedőt egy tzihát*”, (#79) míg Borzán János mátkája, arra az esetre, ha ő halna meg előbb „*jegyruháját, egy vánkost, egy tzihát, lepedőt, abroszt, kendő ruhát, párnát*” ígért. (#81) A harashti Kürtös Jozsa által ígért 10 rehus forintért cserébe a

⁷⁸ Tárkány Szücs 1981: 358–359. V.ö. Mándoki 1961.

⁷⁹ Mándoki 1961.

menyasszony „*felvonott vánkost és lepedőt*” ígért. (#82) Miután a szentlászlói móringlevelekben olvashatók a menyasszonyok által tett fentebbi ígéret, ez a település helyi szokásának is tekinthető. A szokás ugyanakkor nem ismeretlen a népi jogszokások között. Hasonló gyakorlatot bizonyított Mándoki László a siklói szerződések elemézve.⁸⁰ Ezen ígéretlevelekkel szemben pénzben ígért *ellenhitbérre* találunk példát a rétfalui ígéretlevek között, ahol a feleség 40 ausztriai forint hitbért ígért férjének, „*magnélkül történendő korábbi elhunytom esetére.*” (#70)⁸¹

Miután a hitbér a maga történetiségében a nő vételárához igazodott, ezért mind a törvényes, mind a szerződéses *hitbér tárgyát* és annak nagyságát eredetileg *pénzben* vagy Werbőczy megfogalmazása szerint *könnyen eladható ingó dologban*⁸² határozták meg. Ez a régi hagyomány a drávaszögi ígéretlevekben is nyomon követhető, hiszen a móríng tárgyát legtöbbször pénzben állapították meg. „*Molnár István 1836-ban új házasságra lépett és feleségének 60 váltó forintot móríngolt.*” (#9) Karancson 1841-ben Kaszab Mihály 50 váltó forintot ígért feleségének, míg 1848-ban ugyancsak Karancson a vőlegény „*100 váltóforintot móríngolt, ha a felesége őt „holtom napjáig becsüljön, s mint hívtárs gondomat viselje.*” (#16) Bóli Mihály 1850-ben már 120 váltó forintot móríngolt és felesége azt ígérte, hogy „*ipát, napát úgy fogja tisztelni mint szüléit, férje iránt hűséggel és szeretettel viseltetik; többi gyermekei iránt is ... mint édes jó anya a szerént viseltetni magát kötelezi.*”⁸³ (#17) Rétfaluból még a neoabszolutizmus éveiből is maradtak fenn móringlevelek, amelyekben „*ausztriai forintban*” rögzítették a móríng nagyságát.⁸⁴ (#69, #70)

De találunk példát arra is, amikor a móríng tárgyát pénz helyett más ingó dologban határozták meg. A szentlászlói prédikátor előtt 1805-ben Martin János „*árván maradó özvegy feleségének egy disznót*” (#79), Borzán János mátkájának „*özvegységére egy tehenet*” ígért. (#81)⁸⁵

Rétfaluban 1858-ban keletkezett házassági szerződésben a férj – testvérével megegyezve – az őt illető egy fertály föld felét és „*az ingó vagyonnak is ¼ az az egy negyed részét*” ígérte móríngul. (#68)

Néhány mórínglevélben megfogalmazott ígérethez további feltételeket fűztek. Kopácson 1858-ban Molnár István azt ígérte jegyesének: „*miután majd a házassági szent eskü letétele után házasságra lépendettem, ő neki ha négy esztendő előtt halálom történne 100 pengő forintot rendelek. – ha mi együtt négy*

⁸⁰ Tárkány Szücs 1981: 360–361; Mándoki 1961.

⁸¹ V.ö. Jung 1985: 262.

⁸² Werbőczy 1990: I.95.

⁸³ Sepsén is pénzben ígérték a móríngot. 1829-ben Csapó Miklós „világi javaiból” ígért 50 váltó forintot, melynek kifizetésére fiát kötelezte. (#78)

⁸⁴ Kopácson ugyancsak a neoabszolutizmus éveiben 100 pengő forintot ígértek móríngként. (#22)

⁸⁵ Hasonló példákkal szolgálnak a feketicsi móringlevelek is. Virág 1997: 943.

évnél hosszabb időt élhetünk egymással ... és örökösei miatt nem maradhatna a házba, akkor 200 pengőt kellett kiadni.” (#22) A móríng összegének nagysága nemcsak Drávaszögben függött attól, hogy hány évig éltek együtt a házaspárok. Ezt Jung Károly is bizonyította a Bács-Bodrog vármegyében talált mórínglevelekkel.⁸⁶ A karancsi ígéretlevélben olvasható móríng nagysága és fizetési módja ugyanakkor az özvegyi jog biztosítását is jelentette, hiszen mindez arra utal, hogy a férj özvegye számára, ha az özvegy asszony nem maradna a közös házban, az ígért móríng összegének kétszeresét határozta meg. Ezzel a férj mintegy megváltotta az özvegyi jogot.

Nem egyedülálló az a kikötés sem, amely szerint a móríng kifizetését csak akkor ígérte a vőlegény, ha a szerződésben meghatározott ideig – néhány évig – együtt éltek a házastársak. Erre utalt már Mándoki és Tárkány Szücs is.⁸⁷

A móríng kifizetésének egy sajátos módja olvasható az 1838-ban Karancson Laboda János által bejegyeztetett mórínglevélben. Az ígért 100 váltó forintot az esküvőt követő négy esztendőben, minden év Szent György napján egyenlő arányban 25–25 forintként ígérte kifizetni. A férj még azt is megígérte, hogy ha 1841 előtt akár ő, akár felesége meghalna, akkor a fennmaradó 25 forintot felesége első házasságából származó Deborah leánya kapja meg. Sőt a férj még azt is kikötötte, hogy ha a Laboda nemzetség az utolsó részletet magánál tartaná, akkor Deborah számára 6%-os kamatot kell teljesíteniük. Ezt az ígéretet a férj nemzetsége is elfogadta. Ez a mórínglevél az ígéret teljesítésének kettő további sajátosságát is bizonyítja. Egyrészt azt a fentebb már említett általános szabályt, hogy a szerződéses hitbért az ígérő fél nemzetségének is el kellett fogadni, különben megtagadhatták a móríng kifizetését. Másrészt azt, hogy a móríngot nem feltétlenül a házasság megszűnését követően fizették ki. A már idézett 1841-ben keltezett karancsi ígéretlevélben is azt állította a vőlegény, hogy a móríngot *„minél előbb kezéhez adni szándékozom.”* Ez viszont azt is bizonyítja, hogy a jobbágy-paraszti világban élő móríng már nem kizárólag a házasság megszűnését követően járt a túlélő özvegyasszonynak, ahogy azt a nemesi magánjog világában megőrizték.⁸⁸

A házassági szerződések között jegyezte fel a kopácsi prédikátor azt az egyezséget, amelyet a vőlegény és a menyasszony apja kötött meg. *„... én Gertán Mihály, el jegyezvén Josef Fijamnak Dávid János hajadon Leányat Évát, néki azt az ajánlást teszem, hogy ha Fijam előbb meg halna, mint Hitvese, javaimból ajánlok néki 25 ÷ huszonöt ftokat, és gyermekek nem maradván, oda hozott ruháit el viheti; ha pedig Felesége halna meg előbb, ruhái Fijamnál maradnak.” (#21)* Ha a szerződést pontosan elolvassuk, akkor ezt is egy egyszerű

⁸⁶ Jung 1985: 264.

⁸⁷ Tárkány Szücs 1981: 360; Mándoki 1961: 226.

⁸⁸ v.ö. Dominkovits 1992: 11.

móringlevélnek nevezhetjük függetlenül attól, hogy az ígéretet a vőlegény apja tette, hiszen ez is megfelelt annak a gyakorlatnak, hogy szerződéses hitbért az osztályosok, adott esetben az apa beleegyezésével lehetett ígérni.

A rétfalusi iskola rectora 1831-ben jegyeztette fel a leányának adott hozomány összegét, illetve a vőlegény által adott móríng nagyságát. Az apa a leányának adott 200 ezüst forintot készpénzben – ez a hozomány –, amiből abban az esetben, ha a lány gyermek nélkül halt volna meg, a férj köteles lett volna 100 forintot visszaadni az apósának. Viszont az apa azt is feltételül szabta, hogyha a férj halt volna meg előbb és özvegyen maradt leányának „*kedve lészen nékie férjhez menni*”, akkor a leánnyal adott 200 ezüst forint mellett további kettőszáz ezüst forintot kell, mint móríngot megfizetni. (#61) Mindezeket túl az apa utalt arra is, hogyha a lánya özvegyi állapotban akar maradni, „*míg a Köröm nevet viselendi addig minden ingó és ingatlan jószággon, ami a férjje volt birtokos marad.*” (#61) Ez az ígéretlevél viszont egy tanult ember – az iskola rectora = tanár – által megírt egyezséglevél, amiből jól érzékelhető, hogy a leányoknak járt a hozomány (allatura), amit az apa adott és a házasság alatt a férj rendelkezett vele, a hitbér (móríng), amit a férj ígért az asszonynak és a férj halála után kellett kifizetni, valamint biztosították számukra az özvegyi jogot, ami tartásukat, ellátásukat jelentette özvegyiségük idejére.⁸⁹

A drávaszögi és szlavóniai mórínglevelek tartalmát elemezve megfigyelhető, hogy azok hordozzák az ország más területein fellelhető móríngolás jellemzőit, miközben megőrizték a Werbőczy által rögzített hitbér jellemzőit is.

A drávaszögi és szlavóniai ígéretlevelek között olvasható mórínglevelek az esetek többségében nem ilyen egyszerű móríng ígéreteket. A móríng ígérete mellett a jegyesek a házasságba hozott gyerekek neveléséről, taníttatásáról, a házasságba hozott javak sorsáról, sőt igen gyakran öröklési kérdésekről is rendelkeztek valamelyik fél halála esetére. Az ilyen típusú ígéretetek nevezhetők *házassági szerződésnek*.⁹⁰ Az egyszerű mórínglevél és a házassági szerződés közötti átmenet jól érzékelhető a Szentlászlóból fennmaradt ígéretlevelek alapján. Ha a jegyeseknek nem volt előző házasságukból gyermekük, akkor a prédikátor csak a móríngra vonatkozó ígéreteket rögzítette. Amikor a felek már gyermekeket is hoztak az új házasságba, a móríng mellett a gyermekekre vonatkozó tartási, esetleg öröklési megállapodás is rögzítésre került.⁹¹

⁸⁹ Frank 1847: 528–529; Homoki-Nagy 2018: 118–123.

⁹⁰ „Az a szerződés, mellyel ekként a házasfelek egymásközi házassági vagyoni viszonyait rendezik: házassági szerződés. Ez vonatkozhatik hozományra, közszerzeményre vagy egyéb vagyonszösszögre, avagy hitbérrre; de tárgya lehet a házastársak, mint ilyenek közti egyéb jogviszony is, jelesen tartási kérdések.” Szladits 1903: 94. „Házassági szerződésnek az olyan szerződés nevezetik, mely a házasfelek mint ilyenek között, a vagyoni jogviszonyokat szabályozza.” Jancsó 1905: 671.

⁹¹ Erre hívta fel a figyelmet Jung Károly is az általa közzétett szerződés alapján. Ő ugyan „mórínglevél” elnevezést adta a „Házasság Contractus”-nak. Jung 1985: 264.

Bár házassági szerződések a nemesi jogban és a szabad királyi városok polgári jogában is ismertek voltak, a jobbágy-paraszság világában csak a 18. században jelentek meg. A házassági szerződést (*contractus matrimonialis*) a mindennapi gyakorlat hívta életre és annak szabályait maga a gyakorlat alakította.⁹² A házassági szerződések elsődlegesen a házassági vagyoni szempontjából bírtak jelentőséggel, mert e szerződésekben rögzítették többek között a hitbérre vonatkozó kikötéseket és a menyasszony által a házasságba hozott hozományt. Ezért nem véletlen, hogy a 19. század utolsó harmadában megindult magyar magánjogi kodifikációs kísérletek során és a házassági törvény megszületését követően a szakirodalomban a házassági szerződésre úgy tekintettek, mint amelyben a házastársak, illetve a jegyesek kizárólag vagyoni kérdéseket rendeztek. Jancsó György a kérdésről írt tanulmányában elemezte, hogy a vagyoni jogi kérdések mellett a házastársak valamelyik fél halála esetére szóló intézkedéseket is tehetek. A házassági szerződéseknek az öröklésre vonatkozó rendelkezéseit viszont már az öröklési szerződésre vonatkozó szabályok szerint kellett megítélni.⁹³ Mindez arra utal, hogy a 19. század végére már a házassági szerződéstől az öröklési szerződést is megkülönböztették, miközben a házassági szerződés történeti gyökereit nem elemezték. A drávaszögi ígéretlevelek ezáltal arra is bizonyítékként szolgálnak, hogy a rendi magánjog keretei között, a mindennapok során kialakult életviszonyok szükségszerűen életre hívtak olyan szerződési formákat, ahol a házastársak egymás közötti viszonyait, a gyermekek helyzetét, a vagyoni jogi kérdéseket, sőt már a jegyesség idején egyes öröklésre vonatkozó kérdéseket is rögzítettek.

Tárány Szücs Ernő a házassággal kapcsolatos szokások leírásánál rögzítette, hogy „*a kézfogás eseménysorozatába még egy mozzanat az ún. alku is beiktatódott ... az ilyen kölcsönösségen alapuló megállapodások voltak a házassági szerződések.*”⁹⁴ Az eszéki ígéretlevelek alátámasztják Tárány Szücs megállapítását, mivel kivétel nélkül az eljegyzés alkalmával kérték a jegyesek a prédikátort a házassági együttélésre szóló megállapodások bejegyzésére.⁹⁵

A házassági szerződéseket több szempontból elemezhetjük. Az elemzések egyik legegyszerűbb kiindulópontja, ami egyben az ígéretlevelek tartalmát is befolyásolhatta, annak vizsgálata, hogy a szerződés csak az egyik fél ígéretét, kötelezettségvállalását foglalta-e magába vagy kölcsönös ígéretet tettek a felek a házassági együttélésre vonatkozólag. A szerződésben rögzített ígéreteket a házassági együttélés feltételeinek – a házassági szerződés kikötményeinek – tekinthetjük.

Az ígéretlevelek fontos üzenetet küldenek az utókor számára abból a szempontból is, hogy ténylegesen kik kötötték meg az egyezséget: maguk a jegye-

⁹² Jancsó 1905: 672.

⁹³ Jancsó 1905: 673–674.

⁹⁴ Tárány Szücs 1981: 349

⁹⁵ V.ö. Virág 1997: 938.

sek, a szülők vagy a jegyesek közeli rokonai. A drávaszögi ígéretlevelek nagyobb részét maguk a jegyesek kötötték, de sok esetben ezeknél a szerződéseknél is a közeli rokonok szerepeltek tanúként. Rétfaluban 1815-ben kötött szerződést Kozár József és néhai Antal János özvegye Szuvity Zsófia. A szerződés tanúi között találjuk Szuvity Ilyést, aki az asszonynak és Antal Istvánt, aki az elhunyt férjnek lehetett rokona. (#51) A szülők beleegyezésére jó példa a Karancson 1810-ben Karakas Sámuel és Borki Anna között létrejött egyezés, melyet egyrészt „a legény Annya” Karakas Máté özvegye Bálint Erzsébet, valamint annak sógornője: Bálint Istvánné Nagy Judit írtak alá tanúként. A menyasszony részéről pedig apja, Borki Mihály, édesanyja „*Botzka Sára Asszony Anya*” és a tágabb családból még Borki András valamint Kaszap Istvánné Borki Zsuzsánna.⁹⁶ (#2) Találni arra is példát, hogy az egyezséget valamelyik fél felnőtt gyermeke is aláírásával látta el. Kopácson Molnár István és Boli Örzse szerződését a vőlegény fia, ifj. Molnár István is aláírta. (#22) Előfordult, hogy valamelyik fél testvérei adták beleegyezésüket a házassági szerződés feltételeibe. 1844-ben a menyasszony apja Dobszai János kötötte meg a szerződést vejével, s annak feltételeihez a menyasszony testvérei – Zsuzsanna, Zsófia és Éva – is beleegyezésüket adták. (#14)

Sajátos megfogalmazását választották a szerződésnek a menyasszony szülei 1830-ban Karancson. A szerződést, amely ténylegesen a menyasszony szüleinek eltartására vonatkozott, a menyasszony szülei kötötték meg vejükkal: „*1830^k Esztendőben Január 13ⁿ Házassági Contractusra léptek alól is írtak u.m. Nagy Péter és Felesége Palkó Anna vőjökkel Tar Mátéval.*” E szerződés tanúi között olvasható Tar Máté rokonainak – Tar Andrásnak és Tar Sámuelnek – a neve.⁹⁷ (#7)

Más esetben a házassági szerződést a vőlegény és a menyasszony apja kötötték meg. „*én M. Czövek János Illyés fiamnak eljegyezvén Máté József hajadon leányát Juliannát velle illyen egyességre léptem. Hogy én Máté Josef fiu Gyermeünk nem lévén Czövek Illyés(t) ... fijammá fogadom...*” Az egyezséget a két apa Máté József és Czövek János, a fiatalok nagyapjai – az egyezés szövege szerint – „*Öreg Attyaik Máté Jonás és Czövek János jelenlétekben*” írták alá. (#20)

A rétfalui ígéretlevelek között arra is találunk példát, hogy az após adta férjhez – azaz az após kötötte meg a szerződést – özvegyen maradt menyét. „*Ágoston János ... férhez adván néhai bóldogult Egyetlenegy Fiának Ágoston Istvánnak Özvegjét Dudás Évát... Keresztes Illyéshez.*” (#53)

⁹⁶ Borki András és Borki Zsuzsánna lehettek akár a menyasszonynak, akár a menyasszony apjának a testvérei. További kutatással az egész családot, illetve a rokoni kapcsolatokat is fel lehet tární.

⁹⁷ Hasonló szerződést kötött ugyanebben az évben Molnár István és Szekeres Éva saját vejükkal Mahi Dáviddal. Karancs 1830. február 17. (#8)

Mindez jelezte, hogy a házasságot és az azzal együttjáró szerződési feltételeket a jegyesek családtagjai is elfogadták, aminek a házasság megszűnését követően volt jelentősége, mivel adott esetben az özvegy tartására vagy az öröklésre vonatkozó szerződési ígéreteket, a szerződési feltételeket ekkor kellett teljesíteni.⁹⁸

Az ígéretlevelek általános *alaki szabályának* tekinthető, hogy kivétel nélkül az adott református település prédikátora jegyezte be az egyezségeket a házassági anyakönyvbe. Ez biztosította a megegyezés hitelességét és azt, hogy az egyházi elöljáró előtt tett ígéretetek számonkérhetők legyenek. Ahogy Mándoki László írta, a prédikátor ellenjegyzése és az egyházi jegyzőkönyvbe való bejegyzése adta meg az egyezségek *közhitelességét*.⁹⁹ Ugyanakkor az a gyakorlat, hogy az egyházközség prédikátora rögzítette a jegyesek egymásnak tett ígéretét azt eredményezte, hogy több megállapodás megfogalmazása is szinte teljesen hasonló lett.¹⁰⁰ Ez az adott községben kialakult szokások megerősítését is jelentette. Ez teszi különösen fontossá ezeknek az ígéretleveleknek az elemzését.

A drávaszögi ígéretlevelek további sajátossága, hogy vagy az egyik fél vagy mindkettő részéről már a második házasság alkalmával keletkeztek, és így tetek a jegyesek kölcsönös ígéreteket egymásnak. Ha a házassági szerződések egyes tartalmi elemeit helyezzük kutatásunk középpontjába, fontos megállapításokat tehetünk a megkötött házasságok személyi és vagyoni viszonyaira, amire már Tárkány Szücs Ernő a jogi népszokásokat elemző monográfiájában is utalt. *„Sok esetben már a házastársak halála esetére is meghatározták egymás viszonylatában a hozomány, az egyéb különvagyon, a közszerzemény vagy a hátramaradó kiskorúak, az özvegy stb. sorsát.”*¹⁰¹

Az ígéretlevelek jelentős részét azok a házassági szerződések alkotják, amelyekben egyrészt az előző házasságból magukkal hozott gyermekek helyzetét, másrészt az ezzel összefüggő öröklési kérdéseket rögzítették a házasulandók. A karancsi református eklésia jegyzőkönyvében 1810. január 2-án a következőket rögzítették. *„[A] felséges Királyi Rendelés szerint, az alább írt lelki Pásztor előtt meg-jelenvén, hogy jövőendőben háborúság, és perlekedés ne származzon, a két meg-egygyező felek gyermekeik és örököseik között, kívánták és kérték, hogy megegygyezések Feltételei... feljegyeztettenek.”*¹⁰² (#1)

⁹⁸ Mándoki 1961; Dominkovits 1992: 9–11; Virág 1997: 941–943.

⁹⁹ Mándoki 1961.

¹⁰⁰ Erre nyújtanak jó példát többek között a szentlászlói móringlevelek (#81 – #85, #88) és néhány házassági szerződés (#80 és #86).

¹⁰¹ Tárkány Szücs 1981: 352.

¹⁰² Miután az elemzett ígéretleveleket református felekezethez tartozók kötötték, *„a felséges királyi Rendelés”* II. József házassági pátensére történő utalás lehet.

A gyermekek helyzete

A házassági szerződések tartalmi elemei között az egyik legfontosabb az új házasságba hozott gyermekekre vonatkozó vagyoni, esetleg öröklési kérdéseknek a rendezése. Modern kifejezéssel élve e szerződésekben a „mozaik” házasságban élő gyermekek helyzetét kísérelték meg szabályozni. Az 1810. július 2-án Karancson kötött egyezségben a férj, Maritsits Péja külön rendelkezett a fiúk és a leányok sorsáról. Míg a mostohafiúk számára egyenlő osztályrészt biztosított, a leányok számára a tisztességes kiházását ígérte. (#3)

Ugyanilyen tartalmú ígélet fogalmazódott meg akkor is, amikor Kis János, aki árva volt, az özvegyen, két gyermekkel magára maradt Kola Örsét kívánta feleségül venni: *„Kis János fog jöni lakni az özvegyhez annak egy férfi és egy leány gyermekeit maga gondviselése alá veszi és úgy tartya, neveli taníttatya őket, mint maga tulajdon gyermekeit...”* (#87)

A kórógyi prédikátor 1820-ban azt az ígéletet rögzítette, hogy *„az ujj férj ... magánál eltartja az ő feleségének első Férjétől maradt Árvátskáját Dorkó Istvánt.”* (#23) 1822-ben ennél is többet ígért a vőlegény, amikor arra kötelezte magát, hogy *„ezen mostani feleségének Molnár Su'sannának két gyermekét Pétert és Katalint éppen úgy gyermekeinek fogadja, mintha magától származtak volna.”* (#24) Markó Dávid 1834-ben hasonló ígéletet tett, amikor feleségének az első házasságából származott leányát *„Borbálát mintha magától származott volna elfogadja és férjhez adja...”*¹⁰³ (#29)

Abban az esetben, ha mindkét fél özvegy volt, akkor mind a vőlegény, mind a menyasszony hozhatott gyermeket/gyermekeket a házasságba. Szentlászlón 1806-ban annyit ígértek a felek egymásnak, hogy *„mindegyik úgy fogja nézni a másik leányát, mint tulajdon magáét, úgy neveli, úgy taníttatya, úgy házásítja ki.”* (#86) Nemcsak a mostoha gyermek tartását, nevelését vállalta az új férj, hanem ígérete szerint, a *„jövendőben, a többi fiaival osztozó örökösnek is esméri.”*

Karancson Karakas Sámuel és Borki Anna kiskorú fiúkat vittek házasságukba, ezért ők is rögzítették, hogy a mostohagyermek és a születendő közös gyermekek fejenként egyenlő arányban osztozkodhatnak a vagyonban. Ehhez még külön kiemelték, hogy Borki Anna fiának az a vagyonrésze, amit *„öreg Atytyától”* örökölné, az is közös lesz a többi gyermekkel. A szentlászlói és a karancsi házassági szerződések hasonlóan megfogalmazott szerződési feltételei arra

¹⁰³ Ugyanez a megfogalmazás jelenik meg a Kórógyon 1844-ben bejegyzett ígéletlevélben, amelynek tanúsága szerint Pap János feleségének Bózsó Évának a *„Leányát Borbálát magáévá fogadván férjhez adja.”* (#33) Ez a bejegyzés is igazolja, hogy a prédikátorok – jelen esetben *„Balaton Füredi Somogyi Ferenc rendes Pap”* jegyezte fel a Kórógyon keletkezett ígéretek – hasonlóan vagy éppen teljesen azonos módon rögzítették az újránházasodott jegyesek egymásnak tett ígéreteit.

utalnak, hogy a drávaszögi reformátusok körében erős szokásként élhetett az a szabály, ami a mostohatestvérek egyenlő örökrészét biztosította.¹⁰⁴ Hiszen a szerződésnek az a kitétele, hogy a Borki Anna fiának az „*öreg Attyától*”, azaz az apai nagyapjától örökölt vagyonrészét is egyenlő osztályra bocsátják a mostohatestvérek között, a jobbágy-paraszság körében is élő ősiség öröklési szabályának a félretételét jelentette. Ez a gyermekek egyenlő öröklését biztosította függetlenül attól, hogy nem voltak vérszerinti testvérei egymásnak. Fontos lenne a fellelhető levéltári forrásokból igazolni ennek a szokásnak a tényleges érvényesülését. Ezzel egy élő, az országos szokásjogtól eltérő helyi jogszokás létét lehetne bizonyítani.

A Kórógyon 1844. április 9-én tett egyházi anyakönyvi bejegyzés szerint a házassági szerződést „*a Gyermekekre nézve ... előretett egygyezkedés mellett*” kötötték. Tárkány Szücs Ernő bizonyította, hogy a házassági szerződések megkötését és ezzel együtt magát a házasságot a családok közötti alku előzte meg.¹⁰⁵ Miután a férj Gyökemati Pál saját gyerekeinek fogadta feleségének Sándor Juliannának két leányát és egy fiát. Vállalta a leányok kiházását, s ekkor sajátos rendelkezést tett. Amelyik lány előbb megy férjhez, annak ad egy üsző borjut azzal a meghagyással, „*hogy amikor az az üsző megborjazván legelőszőr üszőt ellik, tartozik azt a másik testvérjének általadni, és azután mindenik bírja és használja a magáét amint néki tetszik.*” (#35) E rendelkezéssel, ha ténylegesen bekövetkezett az ígéret teljesítése, megtörtént a jobbágy-paraszság világában megszokott kiházítása a leányoknak.

Bali Katus és Kudro János is házassági szerződést kötöttek, mind a ketten hoztak az új házasságba egy-egy árva leányt. Mindketten vállalták a leányoknak a felnevelését és kiházását. A szerződésbe azt is rögzítették, hogyha az asszony hamarabb meghalna, akkor az ő leányát a Borka-ház – a kisleány apai rokonsága – visszafogadja, az ő kötelességük lesz a leány férjhez adása, s ebben az esetben atyai jussként egy két esztendő üszőt kell neki adni. Ha a leány előbb meghalna, akkor tisztességesen el kell temetni, viszont a Borka nemzetség nem követelheti az üszőt. (#32)

A két Kórógyról megmaradt egyezés azt is bizonyíthatja, hogy egy üsző átadásával megtörtént a leányok tisztességes kiházása. Más ígéretlevelek ugyanakkor arról szólnak, hogy a leányok számára a mentét kellett kiadni. Az ígéretlevelekben megfogalmazott kifejezések is kiegészítik azokat az ismereteket, amelyek a lányok kiházása terén más forrásokból, mint pl. végrendeletekből vagy hagyatéki leltárakból tudunk.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ennek bizonyítására jó lenne fellelni azokat a hagyatéki leltárakat, végrendeleteket, esetleg fennmaradt öröklési pereket, amelyek ilyen családok egyes tagjai között keletkezettek.

¹⁰⁵ Tárkány Szücs 1981: 349.

¹⁰⁶ Horváth 1987; Homoki-Nagy 2018: 124–125.

Egy Rétfaluból fennmaradt házassági szerződésben kizárólag a gyermekekről történik említés, mely szerint az *„Asszony Tóbi Pál két leánykájának Édes Annya helyett való Annya; úgy Tzövek Évának első Férjétől való gyermek Édes Attya helyett való Attya lészen.”* (#52)

A kórógyi ígéretlevelek között található egy bejegyzés, amelyet az árván maradt Szánki József házasságkötésekor jegyeztetett fel apai nagybátyja, Szánki István. A rövid feljegyzés pontosan megőrizte, hogy az árva fiú apja id. Szánki József és testvére Szánki István megosztottak az apai örökségen, majd Szánki József meghalván, egy árva fiút hagyott maga után, akit a nagybátyja fiává fogadott. A korabeli szabályok szerint a nagybácsi lett a gyám, akinek szintén volt két fiú gyermeke. A feljegyzés azért történt, mert Szánki István *„minden ingó és ingatlan javakból harmad részt”* adott nevelt fiának. Miután csak ez a rövid bejegyzés maradt fenn az egyházi anyakönyvben, nem lehet megválaszolni azt a kérdést, miért nem az apai örökségét adta ki az árva fiúnak a nagybácsi. (#30) Ugyanakkor ez a megoldás jól illeszkedik azoknak a házassági ígéreteknek a sorába, ahol a mostohagyermek számára egyenlő örökrészeket biztosítanak.

Külön említést érdemelnek azok az ígéretlevelek, ahol arról rendelkeztek, hogy az asszony előző házasságából származó kiskorú fiú gyermekek az apai nagyszülőknél, illetve az apai rokonságnál maradnak vagy meghatározott kor elérésével az apai rokonság köteles volt a fiúkat visszafogadni és az apai vagyont számukra biztosítani. Kórógyon arra kötelezte magát az új férj, hogy feleségének árván maradt fiát Dorkó Istvánt *„mostantól fogva számlálván még 4. Négy Esztendeig magánál eltartja ... akkor pedig a gyermek édes Attya örökségébe a Dorkó familiának és Házakhoz vissza adattatik.”* (#23) Hasonló ígéretet tett Isák Illyés is, aki nyolc évig ígérte tartani és nevelni feleségének fiát. (#25)

A fiú vonatkozásában az ígéretlevelekben megfogalmazott jogszokást követve ígéri annak kiházasítását is, s ezt követően a fiú döntésétől tette függővé, hogy mostoha apjával marad vagy visszamegy apai rokonaihoz. Ha a fiú az utóbbi mellett dönt, akkor mostoha apja ingó jószágaiból a mostohaapa fiaival egyenlő részt kap, az ingatlanokból viszont nem követelhet semmit, mert azok – (ház, szőlő, szántóföldek, rétek) – ősiek, ezért azokat kizárólag a mostohaapa saját vérszerinti fiai örökölhetik. Ebből a szerződésből is azt a jogszokást lehet igazolni, hogy a mostohagyermek egyenlően osztozkodtak az apai vagyontól, ha „együtt” maradtak. Ha azonban meghatározott kor elérését követően a fiúk visszatértek vérszerinti apai rokonságukhoz, akkor a mostohaapa csak az ingó vagyontól volt köteles nevelt fiát részesíteni. Az ingatlan jószág ősi,

örökölt voltára is hivatkoztak, amelyet a Tripartitumban rögzített szabályok szerint kizárólag a vérszerinti férfi rokonság örökölhetett.¹⁰⁷

A szentlászlói ígéretlevelek között egy árva gyermek *gyámságának* a kérdését rendezték. A gyermek anyja özvegyiségre jutva új házasságot kívánt kötni. Ehhez az apósa, gyermekének nagyapja azzal a feltétellel járult hozzá, hogy unokája a nagyapjánál lakik, de 10 éves koráig az anyja *„fogja ruházni, a taníttatásáért pedig a nagy attya fizet és a taníttatását el nem mulatja.”* Amikor a gyerek eléri a tíz éves kort, az anyjának már nem kell költenie reá, továbbra is a nagyapa házában fog lakni. *„Kántor Ábrahám – nagyapa – pedig a megholt István fia személyében örökösének esmérí és Mihály fiával osztozó atyafinak.”* (#89) Az egyezséglevél rendelkezései bármily tömörek is pontosan rekonstruálhatók. Kántor Ábrahámnak két fia volt, Mihály és István, az utóbbitól származott ifjabb István. A rendi kor szabályai szerint a kiskorú gyámja az lett, aki a kiskorú esetleges halála esetén örökölt volna.¹⁰⁸ Ezért a nagyapa lett a gyám, amely szándékát a fentebb idézett egyezséglevélben megerősítette, sőt kikötötte, hogy az unokának az ő házában kell nevelkedni. A nagyapa halála esetén, az unoka, mint örökös apja helyébe lépett, s Mihály nagybátyjával, a nagyapa életben maradt másik fiával egyenlő osztályrészben részesültek.

Hasonló rendelkezéssel találkozunk egy másik szerződésben is. Az özvegyasszonynak egy fia és egy leánya maradt árván. Új házasságra lépven elhunyt férje testvérbátyja kötötte ki, hogy unokaöccsét *„a maga házánál tartani oskolába járatni, úgy hogy míg illendőképpen meg nem tanol onnan ki nem veszi.”* Kötelezik az anyját, hogy a gyermek *„fejér ruhájára fog gondja lenni”*. Az asszony sógora ezért kötelezte magát, hogy *„minden esztendőben bizonyos mértékű len magot azon végre tartozik ... elvetni.”* Az özvegy kislányát az anya nevelte új házasságában, de kikötötték, hogy ha az asszony hamarabb halna meg, mint új férje, akkor a leányt is az apai nagybácsi fogja tovább nevelni. (1811)

E két utóbb ismertetett egyezség azt bizonyítja, hogy az árván maradt gyermekekre – különösen a fiúkra – az apai vérrokonok, nagybácsik, apai nagyapák továbbra is odafigyeltek, sőt a gyámságra vonatkozó szokásjogi normákat tartották életben. Erre szolgálnak bizonyítékul a következő ígéretlevelek is.

"Házassági egyezésnek" nevezték azt az 1820-ban megkötött egyezséget, amely szerint Palis János az özvegyen maradt Varga Sofiát kívánta feleségül venni. Az egyezséget a vőlegény és a menyasszony elhunyt első férjének legidősebb testvére Botzka Miklós kötötte. A fentebb említett egyezségekkel

¹⁰⁷ Ebben a házassági szerződésben megfogalmazott feltételek is kívánják a további kutatást, mely alapján egyrészt a mostohatestvérek ténylegesen megvalósuló egyenlő öröklését, másrészt a jobbágy-paraszság világában érvényesülő ősiség öröklési szabályait lehetne bizonyítani.

¹⁰⁸ Werbőczy 1990: I.120.

ellentétben a szerződő felek abban egyeztek meg, hogy a kiskorú gyerekek az édesanyjuk mellett maradnak és a vőlegény vállalja mind a fiúnak, Illyésnek, mind pedig a leánynak Sofiának a tartását, nevelését, iskoláztatását. Viszont akkor, amikor a fiú *„az oskolából ki áll az egyezés szerint a Botzka Miklós házához vissza botsátom.”* Ha az asszony férje előtt halt volna meg, akkor mind a fiút, mind a leányt édesanyjukat megillető javakkal együtt a mostohaapa viszszaengedi a nagybácsihoz. (#92)

Hasonló megállapodások olvashatók a Kórógyon fennmaradt ígéretlevelekben is. 1820-ban a férj azt vállalta, hogy feleségének árva fiát négy évig tartja, azt követően a gyerek a Dorkó familiához – az apai családhoz – visszamegy. (#23) Isák Illyés 1823-ban azt vállalta, hogy nyolc évig tartja és neveli feleségének árva fiát, azt követően a gyerek visszamegy apja családjához. Ha a gyermek ezen idő alatt meghalt volna, akkor az árva nagyapja és nagybátyja azt ígérték, hogy az árva leánygyermeknek férjhezmenetelekor tíz forintot adnak. (#25)

A rendi korszak magánjogi viszonyai között a fellelhető források bizonyítják, miként gondoskodtak egyrészt az özvegyen maradt asszonyokról, az árván maradt gyermekekről, illetve milyen kötelezettség terhelte az apai házban maradt legkisebb fiút idős szüleinek eltartására. Ezzel szemben csak igen ritkán olvashatunk arról, mi történt a betegen született gyermekekről, ki gondoskodott róluk szülei halála után. Erre találunk utalást az 1845-ben keletkezett házassági szerződésben. A vőlegény a jegyesség alkalmával a szokásos ígéretet tette, miszerint menyasszonyának előző házasságából származott *„kisebb idejű fiát”* magához veszi és mint fiát tartja. De kinyilvánította azt a szándékát is, hogy *„ha az ő elébbi feleségétől nemzett leánya és ezen gyermek egymásnak megtettszén házassági életre lépnének: birják örökösen minden ingó és fekvő javait – csakhogy a másik leányát /:aki nyomorék lévén férjhez nem mehet:/ tartsák illendően.”* Ebből a rövid megfogalmazásból válik egyértelművé, hogy a jövődöbeli férj két leánnyal maradt özvegyen, közülük egyik beteg volt. Az apa olyan új feleséget választott magának, aki fiú gyermekkel maradt özvegyen. Ezáltal lehetőség nyílt arra, hogy az árvákat összehasonorítsák. Ez esetben megkapták az apa vagyonát azzal a feltétellel, ha az özvegyi jog biztosítása mellett a beteg leányt is eltartják. (#36)

Házassági vagyonjog

Az ígéretlevelek tartalmi elemeinek másik csoportját a vagyoni kérdések rögzítése alkotja. Az ígéretleveleknek csak töredékében említették meg a vőlegény vagyonát. Általában megelégedtek az ingó és ingatlan vagyon említésével. Meg kell jegyezni, hogy a jobbágy-paraszság köréből keletkeztek ezek a szerződések, ezért nem lehetett jelentősebb értékű vagyonuk. Az a néhány

fennmaradt ígéretlevél, amelyben jószágokat is megemlítenek arra enged következtetni, hogy töredéktelkes jobbágyságok, illetve zsellérek között keletkeztek ezek a megállapodások. Későbbi kutatásokat segítheti elő, ha hagyatéki leltárak vagy végrendeletek kerülnek elő a levéltárak mélyéből, ahonnan egy kicsivel több tudható meg a falvak református lakóinak anyagi helyzetéből.

Néhány esetben ugyanakkor pontosan rögzítették az új házasságba hozott egyes vagyontárgyakat. Ez fontos volt egyrészt az öröklési kérdések tisztázásánál, másrészt a házasság esetleges felbontása esetén – protestáns felek esetében ez megtörténhetett –, akkor könnyebb volt a házasságba hozott, illetve a házasság éve alatt szerzett vagyont megosztani a házastársak, illetve az örökösök között.

A jegyesek meglévő vagyontárgyainak feljegyzését tartalmazza az 1814-ben Rétfaluban keletkezett házassági szerződés. Ebben a felek leírták, hogy az asszony az új házasságba vitt egy házat, egy istállót, egy színt, egy üszőt, egy fertály sessió földet és 180 váltó forintot. A férfi egy „*Pajtát – egy lovat – egy tehenet*”, egy eladott ló árának a felét, hat kapás szőlőnek a felét adta a házasságba. A jegyesek abban állapodtak meg, hogy a vőlegény költözik az asszony házába, mert a meglévő házat mostohafiára hagyta, aki az előző feleségének volt vészerintí gyermeke. (#48)

Rétfaluban özvegy Egyed Mihály és a szintén özvegységre maradt Dömötör Anna 1820-ban kötött házassági szerződést, amelyben tételesen csak az asszony azon jószágát sorolták fel, melyet saját osztályrészeként kapott meg. Így az új házasságba magával vitte „*a Dályi Hegyen 3 kapás szőlőt, 20 akós Kádat; 2 akós káposztáshordót; egy darab lántzot; egy kapát, két baltát, egy ujj szánt, az idei termésből egy kila búzát.*” (#59)

Karancson 1810-ben a vőlegénynek mindösszesen „*tizenkét kapálló szölleje*” volt. (#1) Bíró Erzsébetnek Hetesi Samuval ugyan nem jött létre a házassága, de az előzetesen kötött szerződésben a vőlegény rögzítette, hogy „*kész pénzbe 50 ötven v. forintokat; contractusokba 91 kilentzven v. forintokat és 40 krajcárokat*” vitt volna a házasságba. Egy 1814-ben keletkezett házassági ígéretlevél szerint a vőlegény „*az Asszonnak ... Házába száll ... viszen magával egy üsző borjút esztendőst és annak annyát eladván annak árából felét is által adja az Attya... hogy míg szerezhetnek valamit abból élhessenek.*” (#50)

Az 1862-ben készült házassági szerződésben a három leánnyal özvegyen maradt Török Éva jegyeztette fel az új házasságba vitt javait: „*80^{dik} számú ház, belső telek és mellék épületekkel; – továbbá szántó föld 4 és ½ hold, szőlő ¼ hold, kaszáló pedig ¾ hold, mint ingatlanok, végre négy ló kocsival, egy csikó, egy tehén és három darab sertés mint ingó vagyonok.*” (#72)

A házassági vagyoni jog részét képezte már a rendi korban is a jegyességkor, illetve a házasság megkötésekor a lányoknak adott *jegyajándék* és a *hozomány*. Mind a kettő a nő tulajdonát képezte, de a hozománnyal a házasság alatt a férj rendelkezett, mivel az a házasság anyagi terheinek megkönnyítését szolgálta. Ezt példázza nagyon jól a fent említett rétfalusi ígéretlevél, amelyből megtudható, hogy a vőlegény apja az eladott tehén árának a felét adta a fiataloknak, hogy közös életük elején legyen miből élniük. (#50)

A drávaszögi ígéretlevelek azt bizonyítják, hogy az asszonyok „*párnát, czi-hát, lepedőt...*” vittek jegyajándékként, valamint megkapták a mentét. Több ígéretlevélben feltételként szabták, hogy az új házasságba hozott mostoha leányoknak, akár a férj, akár az asszony részéről, férjhezmenetelük esetén ki kell adni a mentét.¹⁰⁹ Nagy Ádám és Ambrus Katalin abban egyeztek meg 1834-ben, hogy mind a férj első házasságából származott leánya, mind a feleség leánya kapja meg a szokott jegyajándékot. „*A közös vagyonból férjhez lehető menetele alkalmával kapjon 40 Vz. forintot és egy Mentét; - ugyanilyen mentére tarthat számot a mondott Ambrus Katalin leánya is Katalin.*” (#62) A jegyajándék, illetve a hozomány tárgya volt gyakran e településeken az üsző, ami szintén a házasság anyagi nehézségein segíthetett.

Az özvegyi jog

Az özvegyen maradt asszony, amíg férje nevét viselte annak házában, birtokában maradt, és elhunyt férje örökösei számára tartási kötelezettséget írt elő az évszázadok alatt kialakult szokásjogi rendszerünk, amelyet törvényekkel is megerősítettek.

Szabó Ádám az eljegyzéskor tett arra ígéretet, hogy „*ha ő elébb meghalna mint a felesége és ha mindjárt gyermek nélkül halna is meg, a háznál szabados lakása leszsz haláláig, ha pedig a Gyermekai miatt ott nem lakhatna, a 3^{ad} részt az örökségből tartoznak Szabó Ádám successori Balog Esternek ki fizetni.*” (#43) Hasonló ígéretet tett Varga János is. A férj halála esetén „*a házban az ő felesége mint Gazdaszszony úgy fog maradni és minden jószágot életben maradandó atyafiaival Varga Jánosnak együtt bírni.*” A férj ebben a megállapodásban is biztosította felesége számára a megélhetést arra az esetre is, ha az asszony „*igaz okok miatt a házban nem maradhatna*”, azaz az özvegy önhibáján kívül kényszerült volna elhunyt férje házáat elhagyni, akkor a férj örököseinek férje hagyatékának egyharmad részét kellett kiadni. (#45)

¹⁰⁹ v.ö. Virág 1997: 947. Baranyában a jegyajándék a menyasszony számára a „foglalás” során kialakított pénz, vagy azzal megegyező értékű ruha (leggyakrabban mente vagy bunda) volt.

Werbőczy tanítása szerint a nemesi jogban is lehetőség volt arra, hogy a férj örökösei megváltásák az özvegyi jogot, amelynek mértékét vagy megegyezéssel vagy végső soron bírói ítélettel állapították meg. A drávaszögi ígéretlevelek azt bizonyítják, hogy a felek már a jegyesség alkalmával írásban rögzítették az özvegyi jog megváltásának mértékét, amely a kialakult szokás szerint a férj hagyatékának egyharmada lehetett.

Kórógyon 1844-ben Pap János és Bózsó Éva olyan egyezséget kötött, hogy a férj az asszony leányát, sajátjaként neveli, az asszony három szarvasmarhát hoz a házasságba, amit átad férjének, aki „*azt tselekedje a mit tetszik vagy akar*”. Ezt tekinthetjük az asszony hozományának. De egyúttal azt is rögzítették, hogy a férj esetleges halála után az özvegy a házban maradhat, haláláig a férj „*örökségében tsendesesen lakni engedtesen*”. Az asszony ezzel szemben ígéretet tett arra, hogy férje jószágából sem ingót sem ingatlant nem követel. (#33)

Ugyancsak Kórógyon Egyed József azt ígérte, hogy ha az özvegyét „*a Háznép Szenvedni nem akarná, vagy annyira keserítené, hogy velek együtt meg nem lakhatna, ezen esetben férjet illető egész részét mindennek ingó vagy ingatlan vagyonnak néki kiadni tartoznak*.” Ha az özvegy saját akaratából kívánta volna férje házát elhagyni, akkor férje vagyonának fele részét vihetette magával. (#34)¹¹⁰ Hasonlóan intézkedett Rétfaluban 1834-ben Nagy Ádám, amikor rögzítette, hogyha második felesége „*az első házasságomból származott fiammal meg nem egygyezhetne, ... valami fontos okon a háztól elkíváncozna: ... minden hátra maradható Vagyonaimnak felét betsű szerént ... elvihesse*.” (#62)

A házassági szerződések jelentős részében utalás történt arra, hogy az özvegy asszony elhunyt férje birtokában maradhatott. Ismerték azonban azt is, hogy az együtt lakó emberek között sok nézeteltérés keletkezhet, különösen, ha mostoha anyáról és mostoha gyermekekről van szó. Ezért azt is lejegyezték, mi történjen akkor, ha a felek nem tudnának együtt élni. Drávaszögi szokásként értékelhető, hogy az özvegyi jog megváltásának mértéke más volt, ha az özvegy a maga akaratából hagyta el férje házát, - ilyenkor egyharmadrészt vihetett magával – és más, ha a mostohagyermek adtak okot a férj házának elhagyására, amikor férje hagyatékának felére tarthatott igényt.

A Rétfaluban keletkezett ígéretlevelek között található egy 1822-ben készült osztályos egyezség, amelyet az elhunyt férj gyermekei kötöttek az özvegyen maradt mostohaanyával. Ezt az osztálylevelet azzal kezdték, hogy ezt a „*néhai Varga János Özvegyének Kozma Évának megnyugtatóására, átaltjába v. 1810^{dik} esztendő november 10^{dik} Napján költ Egyesség hibáinak helyrehozása*” céljából kötötték. (#60) Az egyezségnek ez a pontja bizonyítja, hogy már 1810-ben létrejött egy megegyezés a gyermekek és az özvegyasszony között,

¹¹⁰ Hasonló megállapodás olvasható az 1845-ben keletkezett ígéretlevélben is. (#36)

amit az új megállapodás értelme szerint a gyerekek nem tartottak be. Az első megegyezés után 12 évvel utaltak arra, hogy az „Országos Törvény szerint” az özvegy „megmarad a házban, és olyan Jussón látja azt, mint megboldogult Férjének idejében ... megkívánhatja minden időben és esztendőről esztendőre a közönséges vagyonból, a mellyben vagyon a megboldogult férje portioja is – a maga szükséges és illendő ruházatját és ezt a háznál lévő Osztájos Atyafiak tartoznak neki megszerezni és annak idejében kiszolgáltatni.”¹¹¹ (#60)

Dekány Sámuel 1834-ben az özvegyi jog biztosítását rögzítette kizárólag házassági ígéretlevelében. E szerint feleségét Kozár Juditot „tellyes hatalmú örökösnek hagyom, - olly formán, hogy a két leány testvérjeim annak birtokába öt meg ne háboríthassák, se ő rajta, míg t.i. az én nevemet viseli ne kereskedhesse nek.” Ugyanebben a szerződésben az új asszony viszont arra tett ígéretet, hogy férje és a házasságkötés után „közös édes Anyánkat, érdeme szerint mind holtig illendő becsületbe tartom.” (#66)

A vővétel

Sajátos csoportját képezi a drávaszögi ígéretleveleknek az a része, amelyet vővételnek nevezhetünk. E szerződések – elsősorban Karancson – a menyasszony szülei kötötték a jövődöbeli vejükkel, ami minden esetben azt jelentette, hogy a vőlegény költözött a menyasszony házába. A bemutatott példák is bizonyítják, hogy ténylegesen a kiskorú gyermekekkel özvegyen maradt asszonynak férjet vásároltak vagy a szülők, vagy az apai rokonok. A menyasszony szülei kötötték meg a házassági szerződést jövődöbeli vejükkel Karancson 1830-ban. „Nagy Péter és Palkó Anna Vónket Tar Mátét minden vagyonunkon örökösünknek valjuk ha minket halálunkig megbetsül és táplál.” (#7)¹¹²

A vővétel kialakulásának természetes módját rögzítette az a házassági szerződés, ahol a szerződő felek a következőket rögzítették. „Én Máté Josef fiu Gyermeünk nem lévén Czövek Illyést... fiammá fogadom minden javaimban örökösömnek vallom.” (#20) Gyakran csak egy leány született, ezért a szülők igyekeztek jól férjhez adni leányukat. Ez alkalomból jövődöbeli vejüket saját házukba fogadták. Ezzel biztosították azt is, hogy öregségükre nem maradtak egyedül, tartásukról, ellátásukról leányuk és vejük gondoskodott. Cserébe jószáguk örökösévé tették vejüket. Az együttélés azonban kockázatot jelentett, ezért szinte kivétel nélkül minden egyezségben rögzítették mi történjen akkor, ha az öregekkel való együttélés nem volt fenntartható. Az együttélés megszakítása történhetett az öregek, de bekövetkezhett a vő magatartása miatt is.

¹¹¹ Érdemes lenne felkutatni, az eredeti megállapodást, illetve az 1810 és 1822 között eltelt időben keletkezett iratokat, esetleges szóbeli perek jegyzőkönyvi utalását.

¹¹² Karancson több, hasonló tartalmú szerződést jegyzett fel Zenthe József prédikátor.

Attól függően, hogy kit tekintettek hibásnak határozták meg a vagyonmegosztás szabályát. Ha a vő volt a hibás, akkor az ígért vagyon egyharmadát, ha az öregek voltak a hibásak, akkor a jószág felét kapta meg a vő. (#10) A Karancson fellelt egyezségek szigorú szokásként éltek. Jó lenne, ha ezt az esetleg fennmaradt peres iratokkal is igazolni lehetne. De akkor is éltek a vővétel szokásával, ha csak leányok születtek a házasságból, hiszen az általános társadalmi szokás szerint a nő követte férjét a házasságba. De akkor ki maradt a lányos szülőkkel azok öreg napjaira? Erre is megoldást nyújtott a vővétel. Ilyenkor a megegyezés feltételei között szerepelt olyan kikötés is, hogy a hajadon leányokat a vőnek nevelni, tartani, sőt kiházásítani kellett. *„Juli Leányomon kívül két leányom Eszter és Panna, ezekre nézve azt kívánom, hogy míg az házasságra menendő idejek el nem jön, mindaddig tisztességesen tartsa, ruházza, mikor pedig férhez mennek akkor mind a kettőnek egy-egy esztendő borjut ad...”* (#20)

Czövek János még azt is belefoglaltatta a megegyezésbe, hogy két asszony testvére van, s ha közülük az egyik özvegyiségében volt férje házában nem maradhat, akkor vője köteles a házba befogadni és tartani, de csak úgy, *„hogyan ép-pen hogy ott lakjon.”*

Házassági szerződésként rögzítették azt a megállapodást, amely valójában vővételt jelentett Tar Máté számára. Feleségének Nagy Évának a szülei *„minden vagyonunkon örökösünknek valjuk ha minket halálunkig megbetsül és táplál.”* Részletesen rögzítették vejük öröklési igényének lehetőségét az életben bekövetkező különböző helyzetekben. Leszögezték, hogy ha a vő rossz magaviselete miatt elhagyná őket, akkor semmit sem kap. Ha a szülők miatt kellene elhagynia a házat, akkor a vagyon felére tarthatott igényt. Anyósát özvegyiségében is köteles volt eltartani, kivéve, ha az özvegyasszony újból férjhez menne. Ekkor Tar Máté anyósa *„40 barázda új szőlőt kap”*. Ha viszont az anyós hibájából nem élhettek együtt, akkor is a vagyon fele része illette a vőt feleségével együtt. (#7)

Ugyancsak az 1830. évről maradt fenn egy vővétel, amely a fentebb ismertetettől eltérő tartalmú megegyezést rögzített. A megszokott rendelkezés mellett, mely szerint minden vagyon örököse a vő lesz, az após kikötötte, hogy vejjével közösen művelnek meg öt kapa földet, amit szőlővel ültetnek be, s azt három leánya kapja, amikor férjhez mennek és akiket ezenkívül a vőnek kellett kiházásítani. Ha valamelyik leány az őt illető szőlőt el akarta volna adni, a vőnek kötelességévé tették azt megvásárolni, *„mint legközelebbi”* rokonnak. Ha a vő elhagyná őket, akkor a vagyon egyharmadrészét ígérték neki, ha az após és az anyós lett volna az oka az elválásnak, akkor pedig a vagyon fele részét kapta

a vő. Ez a gyakorlat Karancson általános szokásként érvényesült, mert több más egyezségben ugyanezeket a szabályokat rögzítették.¹¹³

Ebben a szerződésben rögzítették, hogy Mahi Sámuel egy borjas tehenet és hat véka új búzát hozott a házasságba.

1836-ban a karancsi prédikátor egy új móringlevelet jegyzett fel, amely szerződés tanúsága szerint Molnár István új házasságra lépett és feleségének 60 váltó forint móríngot ígért, amit veje Mahi Dávid köteles volt elfogadni. A bejegyzés tanúsága szerint Molnár István „*az 1830^{kba} vőmmel Mahi Dáviddal való egygyességem, ... és ezen rendelésemnek ellene nem tehet.*” A vő – az új egyezés alapján – a mostoha anyósát is köteles volt elviselni, és tartani. Itt is igazolódni látszik az a feltevés, hogy a szegény sorsú vőnek apósa házában sem lehetett könnyű az élete.

A vővételtől szóló ígéretlevelekbe sokszor még azt is rögzítették, hogyha a menyasszony férje előtt halna meg, akkor a vő új feleséget is hozhatott a házhoz és ha az új asszonnyal is békében együtt éltek az öregek, akkor a vő az ígéretlevélben foglaltak szerint apósáék teljes vagyonát megörökölte. Ha viszont elváltak útjaik, akkor a fele vagyont vihette magával.

Az 1837-ben keletkezett egyezséglevélnek figyelemreméltó az 5. pontja. Ebben azt fogalmazták meg, hogy „*amit Moritz József (vő) ősi örökségéből hozzánk hoz, az az én (László Samu após) örökségemmel egygyé lészen és az is a feljebb írt conditiok szerént osztatik fel válás esetén...*” Az említett feltételek azt jelentették, hogy ha a vő miatt válnak el útjaik, akkor csak a vagyon egyharmadát viheti magával, ha az öregek hibája miatt válnak el, akkor a fele jószág lett a fogadott vőé.

Ez a rendelkezés azért érdemel külön említést, mert kifejezetten ősi vagyonról rendelkeztek, már pedig az ősiség a társadalom minden rétegében azt jelentette, hogy azt a vérszerinti rokonoknak kell örökölni. Ha gyermekek születtek azoknak, ha nem voltak gyermekek a felmenőknek illetve az osztályosoknak. Az ígéretlevélből nem lehet meghatározni, hogy Moritz József árva volt-e vagy sem, voltak-e osztályosai vagy sem. Ezt az ígéretlevelet az apóson és a vőn kívül két tanú és a prédikátor írta csak alá. Egy másik ígéretlevélben ugyanezt a szokást olvashatjuk, azzal a változással, hogy „*amit vőnk házunkhoz fog valamikor hozni.*”¹¹⁴

¹¹³ 1837. május 10-én László Samu ugyanilyen tartalmú egyezséget kötött vejével, mint ahogy Fülöp András és felesége Vajda Ersébet is azonos tartalmú egyezséget kötöttek vejükkel Molnár Mihállal. (#10)

¹¹⁴ Karancs 1837. december 2. Fülöp András és Vajda Ersébet egyezsége vejükkel Molnár Mihállal. (#11)

Öröklési jog

Végül, de nem utolsó sorban az eszéki ígéretlevelek egy részének fontos tartalmi intézkedései közé tartoznak az öröklési kérdések.

A legtöbb ígéretlevélben az új házasságba hozott és az új házasságból született gyermekek egyenlő öröklését rögzítették. Ez következhetett abból, hogy a szerződő felek nem rendelkeztek jelentős vagyonnal, elsősorban ingó dolgokat oszthattak fel egymás között.

Néhány ígéretlevél tartalmazza, hogy az új asszony első házasságából hozott fiúgyermeket meghatározott kor elérését követően vissza kell bocsátani a vérszerinti apja rokonságához. Ezek a szerződési feltételek utalnak arra, hogy a vérszerinti apa örökrészét kapta meg a fiú. Más esetben viszont épp ellenkezőleg arról intézkedtek, hogy a fiú apai öröksége is „összekeveredik” az új házasságban meglévő vagyonnal és egyenlő osztályt kell a mostohatestvéreknek végrehajtani. Ez ugyan ellenkezik az ősi vagyon öröklési szabályaival, de egyéb bizonyítékok hiányában az ilyen szerződési kikötéseket is érvényesnek kell elfogadnunk.

Az ígéretlevelek az öröklési kérdések közül fontos helyi szokásokat őriztek meg. Miközben az özvegyen maradt nő számára biztosították, hogy elhunyt férje birtokában, házában maradhat, rögzítették azt is, mi történjen, ha mostohagyermekével nem tudna együtt élni. Fontos erkölcsi normaként érvényesülhetett e falvakban, hogy meg kellett határozni kinek a hibájából kell az örökösöknek elválnia egymástól. Ettől függött, hogy az elhunyt férj javainak egyharmadát vagy a felét viheti magával az özvegyasszony. Ugyanez a szabály figyelhető meg azokban az ígéretlevelekben is, amelyek a vővételre vonatkoztak. Az ígéretlevelek csak e településeken kialakult szokásokat jelenítenek meg az utókor számára. Fontos lenne a további kutatások során arra is kísérletet tenni, hogy a mindennapok gyakorlatában ezek a szokások miként érvényesültek.

Az ígéretlevelek között található egy bejegyzés, amely tartalmát tekintve nem tartozik az ígéretlevelek sorába, de nagyon fontos házassági jogi kérdésre világít rá. A rendi magánjogunk szokásjogi normái között nem találunk utalást az eltűnt személyek jogi helyzetének a rendezésére. Ténylegesen a kánonjog sem szabályozta, bár a mindennapok során ezt a helyzetet is kezelni kellett. Miután a protestáns felekezetek a házasságot nem tekintették szentségnek pontosan meghatározott esetekben lehetőséget adtak a házassági kötelék bírói úton való megszüntetésére. Ezen okok között szerepelt az ún. hűtlen elhagyás. Ha az egyik házastárs ok nélkül elhagyta házastársát és nem is akart visszaköltözni, felbonthatóvá vált a házassági kötelék.

Ebbe a körbe volt sorolható minden olyan eset, amikor pl. egy katona férj hosszú ideig nem tért haza. A várdaróci prédikátor által készített feljegyzésből tudható meg, hogy Kelemen István katona volt, aki „*a Hadi Tanács által soha sem találtatott a Frantzia háború alkalmatosságaival.*” A református egyház engedélyével felesége Palis Susa új házasságot köthetett. Az eltűnt férj azonban 1818-ban hazaérkezett. E tény érvénytelenítette az asszony második házasságát. Kötelezték, hogy első férjéhez „*térjen vissza*”. A második férj pedig a bejegyzés tanúsága szerint új házasságot kötött Ferentz Ersébettel. (#95)

Sajnos a felek egyéb életkörülményeiről e rövid feljegyzésből többet nem tudunk meg. De nagyon fontos a magyar magánjog fejlődése szempontjából, hogy az eltűnt személyek életkörülményeit hogyan próbálták rendezni. Valójában ilyen apró bizonyítékok alapján válik teljesen érthetővé II. József házassági pátenzájának az a rendelkezése, amely a házassági kötelék felbontásának ezt a lehetőségét a katolikus felekre is kiterjesztette.

A kötelezés alóli felszabadítást tartalmaz a következő karancsi rendelkezés: „*Jun. 18. Hideg István, Kapronczai Zsofiával házasság fejében jegyet váltottak de a körülállások meg-változván, ismét a Jegyet egymás vissza-adták, és így azon kötelezés alól, a melyek voltak, fel-szabadították; következő képpen, mind az ifjú,md a leányzó e naptól fogva szabad személyek. és mind a két rész ezután, a kit az Isteni Gondviselés meg mutatand, a házassági életre szabadon bocsáttható.*” (#4) De nemcsak a megállapodás felmondására, hanem annak módosítására is találunk példát: „*a fentebb írt házassági egygyesség felbomolván, újra ebbe egyesültek*” (#17, #18); ugyanaz a pár egy nap különbséggel a megállapodás egy pontját akként módosítja, hogy a gyermekek nem ugyanolyan arányban részesülnek a vagyonból, hanem a férj előző házasságából származó gyermeke örököl, de köteles testvéreit kiházásítani és számukra 100 forint juttatást adni.

V. Összegzés

A közölt megállapodások többsége nem tipikus első házasság kapcsán jött létre. A megállapodások 79%-a özvegy(ek) által kötött, 8 %-a vővétel és válójában csak 12%-uk, mely első házasság alkalmából jött létre. Érdekes, hogy szerepel két olyan eset is, ahol az özvegy részére férjet vesznek, ezeket az eseteket az özvegyek által kötött házasságokhoz soroltuk, de tulajdonképpen vővételt is tartalmaznak (#42, #53). Az első házasságra lépők között is vannak speciális, kifejezett rendezést igénylő esetek: amikor például arról rendelkeznek, hogy a vőlegény hűgát magukhoz veszik a frissen házasulók. Az első házasságként kódolt esetek több mint fele Szentlászlóról való; nagyon hasonló tartalommal.

A drávaszögi és szlavóniai ígéretlevelek közzététele hozzájárul azon források bővítéséhez, amelyek betekintést nyújtanak a 18–19. század református jobbágy-parasztágának történetébe, azon belül is családi viszonyaik alakulásába. Ahhoz azonban, hogy az özvegyek, árvák sorsát a maga teljességében be lehessen mutatni, további kutatásokra van szükség.

A közzétett ígéretlevelek

Település	A lejegyzett megállapodások száma	A források besorolása pl. özvegy(ek) által kötött, vővétel, első házasság, egyéb
Karancs	18 (#1 – #18)	10 özvegy(ek) által kötött, 5 vővétel, 1 első házasság, 2 egyéb (eljegyzés felmondása, ismételt megállapodás)
Kopács	4 (#19 – #22)	2 özvegy(ek) által kötött, 1 vővétel, 1 első házasság
Kórógy	17 (#23 – #39)	17 özvegy(ek) által kötött megállapodás
Rétfalu	38 (#40 – #76)	34 özvegy(ek) által kötött szerződés, 1 vővétel, 2 első házasság, 1 egyéb
Sepse	2 (#77 – #78)	1 vővétel, 1 özvegy(ek) által kötött
Szentlászló	16 (#79 – #94)	10 özvegy(ek) által kötött, 6 első házasság
Várdaróc	2 (#95 – #96)	1 özvegy(ek) által kötött, 1 első házasság
Összesen:	96	75 özvegy(ek) által kötött, 8 vővétel, 11 első házasság, 3 egyéb

A mőringolás (a mőring levél készítése) a 18. század második felétől a népi jogélet, a házasságkötéshez kapcsolódó tradicionális közösségi szokásrend részévé vált. A drávaszögi és szlavóniai ígéretlevelek, mőringlevelek, házassági szerződések tanúsága szerint a 18. század végétől és a 19. század elejétől a református közösségekben a mőringolás gyakorlásában, a mőringlevelek tartalmi és alaki jellemzői tekintetében fontos szerepük volt a lelkészeknek is.

A jobbágy-parasztág életét meghatározó, a polgárosodás folyamatát kísérő jogszabályi változások következtében az 1870-es évektől a mőringlevelek szerepe (és száma) csökkent, az I. világháború után a mőringolás szokásának gyakorlása is elhalványult. Az új törvények, jogszabályok nem ismerete, esetleg éppen a szokások új mederbe terelésére hivatott jogintézmények iránti bizalmatlanság is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a korábban gyakorolt közösségi szokás emléke jogi néphagyományként szórványosan akár a 20. század közepéig fennmaradhatott és alapja lehet a további kutatásoknak.

Irodalomjegyzék

BALÁZS Tamás

1979 *Móringlevelekről*. (Kézirat) Thorma János Múzeum 22775 sz.

BLAZOVICH László – SCHMIDT József

2001 *Buda város jogkönyve I–II*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely.

BOGNÁR Szabina

2016 *A népi jogélet kutatása Magyarországon*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság

BÓNIS György

1939 *1. sz. kérdőív a magyar jogi néphagyományok összegyűjtéséhez*. Budapest: Magánkiadás.

BORSOS Balázs

2011 *A magyar népi kultúra regionális struktúrája I–II*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete

CSÁKY Elek

1897 Adalékok Somogymegye lengyeltóti járásának néprajzához. *Ethnographia* 8. 438–445.

CSÁNYI József

1943 *Alsómuraközi családi jogi néphagyományok*. Perlak: [s.n.].

CSILLÉRY Klára

1947 Házassági egyességek. *Ethnographia* 58. 276–279.

DOMINKOVITS Péter

1992 *Móringlevelek Győr megyéből. Válogatás a megyében lakók, megyei birtokosok móringleveleiből 1731–1837*. (Források 1) Győr: Győr, Moson, Sopron megyei múzeumok.

DOMONKOS Ottó

1957 Móring levelek Sopron vidékéről. *Néprajzi Közlemények*. 2:1–2. 323–324.

FÉL Edit

1944 *A nagycsalád és jogszokásai a komárommegyei Martoson*. (Kisalföldi Közlemények. 1:2) Budapest: SZMKE Kisalföld-kutató Intézete.

FRANK Ignác

1847 *A közigazság törvénye Magyarhonban*. Buda: Magyar Királyi Egyetem.

GARAY Ákos

1911 Szlavóniai régi magyar faluk. *Néprajzi Értesítő* 12. 221–248.

A. GERGELY András

1996 *Kopács: táj- és népkutató tábor a Drávaszögben (1942). Egy etnikai sziget a társadalmi-történeti periférián (Forráselemzés)*. (MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 3/A) Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont.

HERCZEGH Mihály

- 1885 *Magyar családi és öröklési jog a vonatkozó újabb törvények-, felsőbb rendeletek- és egy döntvényfüggelékkel, mely a M. Kir. Curiának, mint hétszemélyes, úgyszint mint legfőbb ítélőszéknek elvi határozatait tartalmazza.* Budapest: Eggenberger.

HOFER Tamás

- 1957 Házassági szerződések Külsővatról. *Néprajzi Közlemények* 2:1–2. 325–328.

HOFFMANN Tamás

- 1954 A 'Köz-nép' házasságának módja Baranyában. *Ethnographia* 65. 520–521.

HOMOKI-NAGY Mária

- 2018 „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet téveszem...” *Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 5) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

HORVÁTH József

- 1987 A XVII. század elején keletkezett győri végrendeletekről. *Győri tanulmányok* 8. 113–138.

ILLÉS József

- 1900 *A magyar házassági vagyoni jog az Árpádok korában.* Budapest: Grill.

JANCSÓ György

- 1905 Házassági jog. In Fodor Ármin (szerk.): *Magyar magánjog IV. Családjog.* 1–690. Budapest: Pallas.

JUNG Károly

- 1978 Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások. Újvidék: Forum.
- 1985 Bács-Bodrog vármegyei móringlevelek a Vajdasági Levéltárból. *Létünk* 15:2. 259–273. = In Jung Károly: *Köznapi és legendák. Tanulmányok a népi kultúra köréből.* 26–37. Újvidék: Fórum.
- 1988 Délszláv adatok a házassági szerződések és hozománylevelek egybevető vizsgálatához. *Létünk* 18:5. 575–584.

KISS Géza

- 1937 *Ormányság.* Budapest: Sylvester.
- 1952 *Ormánysági szótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

KODOLÁNYI János

- 1960 *Ormányság.* Budapest: Gondolat.

KORITSÁNSZKY Ottó

- 1901 Lakodalmi szokások Kölesden, Tolna vármegyében. *Ethnographia* 12. 273–278.

KURZ Sámuel

- 1896 Lajos-komáromi népszokások. *Ethnographia* 7. 103–107.

LÁBADI Károly

- 1985a Ilyen egyezsége léptek. Kopácsi házassági szerződések. *Magyar Képes Újság* 12:26. 17.
- 1985b Kopácsi házassági szerződések. *A Horvátországi Magyarok Szövetségének Évkönyve* 7. 233–255.
- 1996 *Drávaszög ábécé. Néprajzi és folklór tájlexikon*. Eszék–Budapest: HunCro.
- 1987 *Kopácsi vízi élet*. Újvidék: Forum.
- 1994 *Kopács – a víz melletti falu*. Budapest–Zágráb: Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége.
- 2007 *Várdaróc - a rét melletti falu*. Várdaróc: Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége Várdaróci Alapszervezet.
- 2018 *Sepse könyve*. Sepse: Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének Sepsei Alapszervezet.

MÁNDOKI László

- 1961 A siklósi reformátusok házassági szerződései (1603–1862). *Néprajzi Közlemények* 6:1. 125–237.
- 1965 A mohácsi reformátusok házassági szerződései (1790–1827). *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 9. 187–191.
- 1972 A kölkedi reformátusok házassági kapcsolatai és házassági szerződései. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 16. 279–285.

MÁRTON József

- 1891 Sorki-Tótfalu néprajzi vázlata. *Ethnographia* 2. 63–68, 111–118.

MENYHÁRT Gáspár

- 1905 *Dolgozatok a magánjog köréből*. Kolozsvár: Lepage.

MÉSZÖLY Gedeon

- 1917 Az Őrség száz évvel ezelőtt. *Ethnographia* 28. 99–112.

NAGY Janka Teodóra

- 2001 A nőrablástól a házasságkötésig: házassági jog és jogi néphagyomány. In Györgyi Erzsébet (szerk.): *Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző*. 49–53. Budapest: Mezőgazda Kiadó.
- 2021 *A magyar népi jogélet kutatás (1939–1948) története és forrásai*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 6) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar (második kiadás).

NAGY József

- 1900 Hegyház vidéki népszokások. *Ethnographia* 11. 309–321.

PAPP László

- 1941 *Kiskunhalas népi jogélete*. Budapest: Országos Táj- és Népkutató Intézet.
- 1948 Vezérfonal a népi jogélet kutatáshoz. *Ethnographia* 60. 344–346.

PENAVIN Olga

1975 *Szlavóniai (kórógyi) szótár II.* Újvidék: Forum.

1998 A szlavóniai magyarok nyelve. In memoriam Kórógy. In Jankovics József – Monok István – Nyerges Judit – Sárközy Péter (szerk.): *A magyar művelődés és a kereszténység II.* 1026–1033. Budapest–Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Rt. = *Új Dunatáj* (1997) 2. 65–71.

RELKOVIC Neda

1905 *Buda város jogkönyve.* Budapest: Stephaneum.

PETERDI László

1900 Eljegyzési és lakodalmi szokások. *Ethnographia* 11. 399–403.

SEEMAYER Vilmos

1936 A régi lakodalom Nemespátrón. *Ethnographia* 47. 72–90.

SZENDREY Ákos – SZENDREY Zsigmond

1937 Szokások. In Czakó Elemér (szerk.): *A magyarság néprajza IV.* 132–268. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

SZLADITS Károly

1903 Házassági vagyoni jog. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon IV. Halászyürü–Kitionich.* 89–95. Budapest: Pallas.

TAGÁNYI Károly

1917 A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. Második Közlemény. *Ethnographia* 28. 196–223.

1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. 1. rész. A családjog és öröklési jog köréből.* Budapest: Magyar Néprajzi Társaság = *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn.* (Ungarische Bibliothek, Erste Reihe 3) Berlin–Leipzig: Vereinigung Wissenschaftlicher Verleger, 1922.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1961 *Vásárhelyi testamentumok.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Kvk.

1966 A deficiens jobbágy végrendelete a XVIII–XIX. században. *Agrártörténeti Szemle* 8. 401–431.

1979 Hitbér. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II. F–Ka.* 553–554. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1980 A kézfogéval összefüggő jogi népszokások. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* 11–12. 119–154

1981 *Magyar jogi népszokások.* (Társadalomtudományi könyvtár): Gondolat Kiadó.

1984 Jogi népszokások hazánk területén. *Békési Élet* 19. 219–227.

THÚRY József

1890 Kis-Kun-Halas néprajza. *Ethnographia* 1. 381–410.

TRENCSENY Lajos

1896 Lakodalmi szokások Hajdú-Hadházon. *Ethnographia* 5. 254–262.

VARGA Endre (szerk.)

- 1958 *Úriszék XVI–XVII. századi perszövegek.* (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 5) Budapest: Akadémiai Kiadó.

VIRÁG Gábor

- 1997 Móringlevél – Házassági kötél. *Híd* 61:12. 936–955.
2006 *Feketicsi móringlevelek: újabb dokumentumok a falu történetéből.* Újvidék: Forum.

VORÁK József

- 2009 *Halasi móringlevelek. Házassági szerződések Kiskunhalason a XIX. században.* Kiskunhalas: Thorma János Múzeum-Halasi Múzeum Alapítvány.

WAGNER Aladár

- 1895k Népszokások Nagy-Bakónak vidékén. *Ethnographia* 6. 313–320.

WERBŐCZY István

- 1990 Hármaskönyv. (Tudománytár) Budapest: Téka.

ZENTAI János

- 1978 Baranya megye magyar néprajzi csoportjai. *Ethnographia* 89. 519–557.